

2016 | Akademikers arbetsmiljö

Karin Fristedt

2016 | Akademikers arbetsmiljö

Karin Fristedt

Citera gärna ur skriften, men ange källa.

© Karin Fristedt och Saco 2016

ISBN: 978-91-88019-16-5

www.saco.se

Förord

Vi vet att arbete i grund och botten är positivt och hälsofrämjande. Arbetet skapar struktur i vardagen, ger en social gemenskap och ger möjlighet till lärande och utveckling såväl personligt som yrkesmässigt. Om samhället vill verka för ett långsiktigt hållbart arbetsliv där människor både vill och kan arbeta länge, är arbetsmiljön en viktig komponent.

Syftet med denna rapport är att bidra med en pusselbit av kunskap om hur situationen ser ut för en mindre undersökt grupp i dessa sammanhang, personer med akademisk utbildning. Saco vill skapa en tydligare bild av hur just akademikernas arbetsmiljö ser ut i jämförelse med sysselsatta som helhet i Sverige.

Sett i sin helhet är akademikerna en stark grupp med kvalificerade arbeten. Akademiker löser krävande problem och tycker att arbetet i hög grad är stimulerande och intressant. De flesta akademiker tycker att de har ett meningsfullt arbete och är i stort sett nöjda med sina jobb. Men även för akademiker finns det brister i arbetsmiljön. Naturligtvis kvarstår en hel del fysiska problem, men huvuddelen av arbetsmiljöproblemen är framför allt av organisatorisk och social karaktär. Hög arbetsbelastning och höga krav, psykiskt påfrestande arbete och problem med att koppla av arbetet på fritiden. Så ser arbetslivet också ut för många akademiker.

För att uppnå en bra arbetsmiljö och en frisk arbetsplats krävs att vi både förebygger risker för ohälsa och arbetar hälsofrämjande. Det är viktigt att se bra arbetsmiljö som något som kan utveckla såväl individer som verksamheter och vara en framgångsfaktor och ett konkurrensmedel. En god arbetsmiljö ger möjlighet till ett hälsosammare och produktivare arbetsliv. Vi behöver alla en bra arbetsmiljö.

Göran Arrius

Ordförande, Saco

Innehåll

Sammanfattning	4
1. Beskrivning av statistiken	7
2. Bakgrund	9
Om krav, kontroll och stöd	9
Kvinnor och män	10
Allmänt om akademiker	11
3. Arbetstid	12
Förläggning av arbetstid	12
Arbeta övertid	14
Arbeta hemifrån	14
4. Fysisk arbetsmiljö	16
Exponering, arbetsställningar	16
Datoranvändning	16
Fysiska besvär	17
5. Psykosocial arbetsmiljö	20
Arbetsbelastning och krav	20
Inflytande	22
Stöd	24
Återhämtning	25
Psykosociala besvär	26
Risk för ohälsa och sjuknärvaro	27
Utveckling, utbildning och framtidstro	28
Upplevd arbetsmiljö	29
Krav- och kontrollindex	31
Slutsatser och diskussion	33
Arbetstid och gränslöshet	33
Stillasittande, IT-intensivt men ofta fysiskt lätt arbete	34
Stor arbetsbelastning och varierad kontroll	35
Vad behövs för en god arbetsmiljö?	35
Källor	38

Sammanfattning

I denna rapport presenterar Saco data från ett urval av frågorna i Arbetsmiljöverkets arbetsmiljöundersökning. Saco har beställt data från Statistiska centralbyrån (SCB) där akademiker särredovisas. Syftet med rapporten är att skapa en tydligare bild av hur akademikernas arbetsmiljö ser ut i jämförelse med sysselsatta som helhet i Sverige. I rapporten presenteras huvudsakligen data från Arbetsmiljöundersökningen 2013, om inte annat uppges.

Det finns en bild av att akademiker har en bra arbetsmiljö, bättre än andra sysselsatta. Och beträffande den fysiska arbetsmiljön är detta i stora delar sant. Akademiker som grupp exponeras i mindre utsträckning för skadliga ämnen, för buller och vibrationer med mera. Man har inte heller i lika stor utsträckning fysiskt ansträngande arbeten, även om till exempel en tredjedel av akademikerna uppger att de har ont i övre delen av ryggen eller nacken varje vecka. De flesta akademiker tycker att de har ett relativt fysiskt lätt arbete.

I en hel del av frågorna i arbetsmiljöundersökningarna skiljer sig akademikernas svar inte nämnvärt från svaren för samtliga sysselsatta. Akademikernas situation är varken bättre eller sämre. Men på vissa områden är akademikerna mer utsatta. Detta gäller framför allt på delar av det psykosociala området. Det är också när man börjar studera skillnaden mellan kvinnor och män och skillnaden mellan sektorer som man ser att förutsättningarna för olika grupper av akademiker ser olika ut och en varningsklocka ringer.

Detta utmärker akademikerna i jämförelse med samtliga sysselsatta

- Många akademiker uppskattar sitt arbete mycket. De allra flesta, 78 procent, tycker att arbetet i hög grad är stimulerande och intressant. Akademiker är i stort sett nöjda med sitt jobb och tycker att det är meningsfullt.
- Mer än hälften av akademikerna arbetar sittande tre fjärdedelar av tiden eller mer, och 69 procent använder datorn minst halva arbetstiden, vilket är mer än för samtliga sysselsatta. Andelen akademiker som uppger att arbete på lördagar och/eller söndagar förekommer har ökat med 10 procentenheter till 27 procent mellan 2005 och 2013. Nästan hälften av akademikerna svarar att de i någon omfattning jobbar hemifrån varje vecka.
- Nästan två tredjedelar av alla akademiker svarar att de har stor arbetsbelastning, alldeles för mycket att göra. Hälften, 49 procent, av alla akademiker uppger att de varje vecka är tvungna att dra in på luncher, arbeta över eller ta med jobb hem. 56 procent upplever varje vecka att de

inte kan koppla av tankarna från jobbet på sin fritid, och 29 procent känner sig otillräckliga med sin arbetsinsats. Andelarna är högre än för samtliga sysselsatta.

- 46 procent av akademikerna upplever sitt arbete som psykiskt påfrestande, vilket är mer än för samtliga sysselsatta.

Kön och sektor

- Vissa problem syns tydligare utifrån kön och sektor. Det är i den kommunala sektorn som akademiker i störst omfattning uttrycker stor arbetsbelastning, hög arbetstakt och psykiskt påfrestande arbete. Akademiker i landstingssektorn har lägre påverkan på arbetstid och arbetstakt, och mindre inflytande över när uppgifterna görs.
- Kvinnor uppger i högre grad än män att de har begränsade möjligheter att bestämma arbetstakten, att ta korta pauser för att prata och att arbetet är så stressigt att de inte hinner prata eller tänka på något annat. Detta gäller även kvinnliga akademiker. Kvinnor har oftare mindre kontroll/inflytande i arbetet.
- Över hälften av de kvinnliga akademikerna känner oro för att deras nuvarande arbete på sikt ska innebära hälsorisker.

Saco vill

- Vi vet ganska mycket om vilka organisatoriska och psykosociala faktorer som kan bidra till en god arbetsmiljö och vilka som är riskfaktorer. Vad som krävs är att vi prioriterar och omsätter den kunskapen. Arbetsgivarna behöver, i samverkan med skyddsombuden, arbeta långsiktigt och kontinuerligt med det systematiska arbetsmiljöarbetet på arbetsplatserna.
- Många akademiker har hög arbetsbelastning och stora krav. Otydlighet i arbetsorganisation, roller och arbetsuppgifter gör att man inte vet när man är färdig. Det kan skapa känslor av otillräcklighet. I den nya föreskriften om organisatorisk och social arbetsmiljö hanteras flera av de delar av arbetsmiljön som akademiker upplever en obalans i. Föreskriften lyfter frågor om arbetsbelastning, prioritering, starkt psykiskt påfrestande arbete och arbetstid. Här finns en möjlighet att ur ett organisatoriskt perspektiv arbeta med att balansera verksamheten så att resurserna anpassas till kraven i arbetet.
- Inte bara psykosociala faktorer utan också organisatoriska faktorer som styrning, ledarskap och arbetstider spelar roll och ger olika

förutsättningar. Vi behöver fokusera mer på hur arbetet struktureras och organiseras på olika arbetsplatser, i olika sektorer.

- Forskning visar att likartade arbetsvillkor leder till likartade hälsoutfall bland kvinnor och män. Men kvinnor och män finns ofta på olika ställen och möter olika fysiska och psykosociala arbetsvillkor. Vi behöver mer kunskap om olika sätt att organisera arbetet i olika verksamheter och yrken, för att i större omfattning uppnå en god arbetsmiljö. Chefer behöver få bra förutsättningar att vara chefer och ha ett rimligt antal underställda. En chef som är närvarande och har tid för stöd till medarbetarna, och som för en dialog om hur man bäst organiserar och prioriterar arbetet i vardagen, är av stor betydelse.
- Det gränslösa arbetslivet syns i statistiken. Akademiker arbetar i högre grad hemifrån än andra grupper, arbetar allt oftare på helger och försöker ofta lösa situationen på arbetet genom att hoppa över lunch, arbeta övertid och ta med jobb hem. Frågan om närbarhet och tillgänglighet utanför ordinarie arbetstid skapar inte bara flexibilitet och handlingsfrihet utan kan också bidra till ökad stress. Det behövs en dialog på arbetsplatserna kring ansvar, gränssättning och prioritering för att skapa ramar för arbetet. Att ha en bra balans mellan arbete och fritid är en viktig friskfaktor.
- Effekterna av långvarigt sittande har uppmärksammats mer de senare åren. Stillasittande är en fysisk riskfaktor som kan leda till ohälsa och som vi i större omfattning behöver finna strategier för att förebygga. Viktigt är att i det förebyggande arbetet även ta med organisatoriska lösningar.

1. Beskrivning av statistiken

Sedan 1989 har Statistiska centralbyrån (SCB) genomfört en arbetsmiljöundersökning vartannat år. Undersökningen genomförs på uppdrag av Arbetsmiljöverket. Arbetsmiljöundersökningens syfte är att beskriva arbetsmiljön för den sysselsatta befolkningen i åldern 16–64 år. Den ska belysa fysiska och psykosociala arbetsmiljöförhållanden och förändringar över tid. Den ska visa på hur arbetsmiljön upplevs och de eventuella besvär den medför. Arbetsmiljöundersökningen genomförs genom att tilläggsfrågor ställs till ett delurval av dem som ingår i Arbetskraftsundersökningens (AKU:s) telefonintervju, och via enkäter som skickas till dem som svarat på tilläggsfrågorna. De i AKU insamlade uppgifterna kan utnyttjas som bakgrundsinformation i undersökningen.

Saco har beställt en bearbetning av SCB för att få akademiker särredovisade som grupp för arbetsmiljöundersökningarna år 2005, 2009 och 2013. I den här rapporten definieras akademiker som personer med minst tre års eftergymnasial utbildning. SCB använder en standard för klassificering av svensk utbildning som kallas SUN 2000. Till gruppen akademiker med tre års eftergymnasial utbildning eller mer har i denna bearbetning dem med SUN-kod 53, 54, 55, 60, 62 och 64 plockats ut (SCB 2000).

Statistiken redovisas som antal och andelar. Vi väljer att huvudsakligen använda oss av andelar i denna rapport. För 2013 års arbetsmiljöundersökning redovisas osäkerheten kring varje skattning i form av ett 95-procentigt konfidensintervall. På frågan om man använder bil i arbetet svarar till exempel 28 (+/- 3) procent av akademikerna att de gör det. Det betyder att det är 95 procent säkerhet att mellan 25 och 31 procent använder bil i arbetet. Mer beskrivning av statistiken och statistikens kvalitet (SCB 2013) finns på SCB:s webbplats.

I tabellen nedan anges antal svarande i enkäten för respektive redovisningsgrupp. Uppdelningen i antal för kvinnor, män och sektorer finns i bilaga 1.

	Akademiker	Övriga utbildningsnivåer	Samtliga sysselsatta
År 2013	1 438	3 336	4 774
År 2009	1 669	4 685	6 354
År 2005	2 067	7 636	9 703

Vi har i denna rapport valt att fokusera på de frågor som är mest centrala för akademikerna, såsom den psykosociala arbetsmiljön, till exempel krav, kontroll och stress. Andra viktiga områden är arbetstid, sjuknärvaro samt psykiska och

till vissa delar fysiska besvär. Vi har i denna rapport inte tagit med frågorna om hot och våld, trakasserier och diskriminering. Dessa data kommer att presenteras senare. I rapporten används huvudsakligen data från Arbetsmiljöundersökningen 2013, om inte annat uppges.

2. Bakgrund

Det finns mycket skrivet om arbetsmiljö, både om särskilda fysiska arbetsmiljöproblem och om exponeringar, men också om den psykosociala arbetsmiljön som kanske är den som Sacos förbunds medlemmar i hög grad berörs av.

Den offentliga arbetsmiljöstatistiken som omfattar samtliga sysselsatta i Sverige, ges ut av Arbetsmiljöverket. Varje år publiceras arbetsskadestatistik. Utöver det publiceras vartannat år en arbetsmiljöundersökning och vartannat år en undersökning om arbetsorsakade besvär. Statistiken presenteras utifrån kön, ålder, socioekonomisk indelning och yrke. Däremot presenteras statistiken inte utifrån sektor och utbildningsnivå.

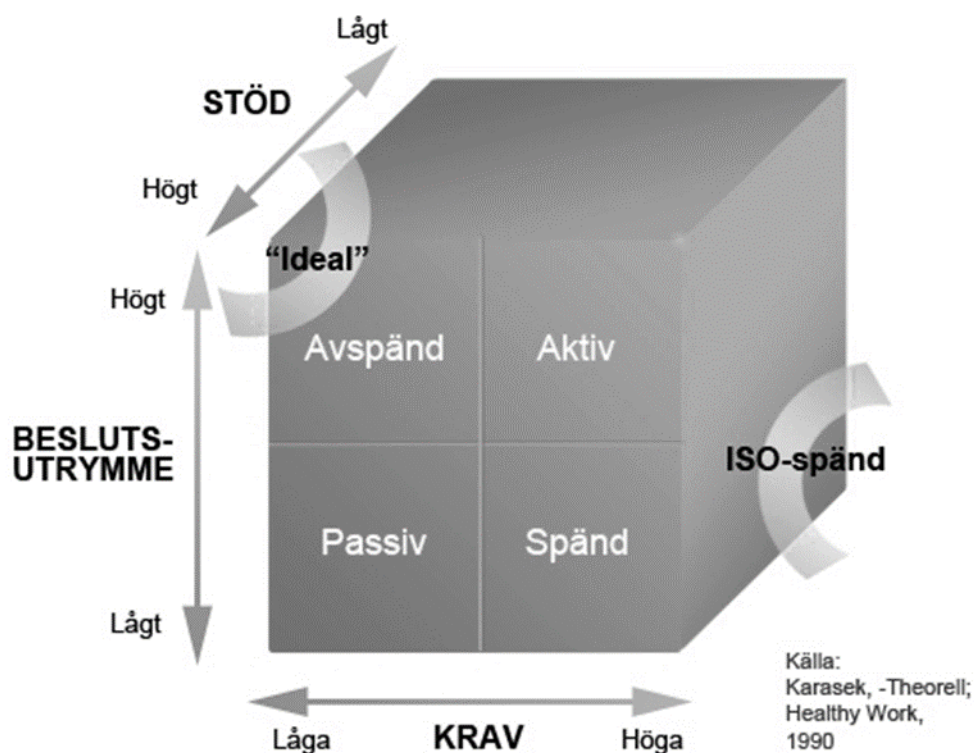
Många andra undersökningar görs utifrån yrke och/eller fackligt medlemskap. En hel del av Sacos medlemsförbund gör återkommande undersökningar om hur arbetsmiljön ser ut för just deras medlemmar och vilka förutsättningar som finns på deras arbetsplatser.

Forskningen på arbetsmiljöområdet är omfattande, både på ett generellt plan och kopplat till enstaka faktorer, ämnen, belastningar och yrken. Däremot saknar vi en genomgång av arbetsmiljön specifikt för akademiker som grupp. Saco vill med denna rapport skapa en tydligare bild av hur just akademikernas arbetsmiljö ser ut i jämförelse med sysselsatta som helhet i Sverige. Gruppen övriga utbildningsnivåer är en väldigt heterogen grupp, och därför har vi valt att jämföra med samtliga sysselsatta. Påpekas bör dock att eftersom vi väljer att jämföra akademikerna med samtliga sysselsatta (där akademikerna ingår), är skillnaderna i jämförelserna mindre. För den som är intresserad av att jämföra med gruppen övriga utbildningsnivåer finns dessa siffror från SCB för Arbetsmiljöundersökningen 2013 i bilaga 2.

Om krav, kontroll och stöd

En välanvänd modell när man tittar på psykosocial arbetsmiljö är Karasek och Theorells krav–kontrollmodell (Karasek, R. & Theorell, T. 1990). Krav kan vara av olika karaktär: psykologiska, emotionella och kognitiva krav som ställs på individen, till exempel att arbeta under tidspress eller med en hög arbetsbelastning. Kontroll eller beslutsutrymme syftar på sådant som individens möjlighet att ha inflytande och kunna påverka arbetet, till exempel hur och när olika arbetsuppgifter ska utföras. Krav och kontroll kan kombineras på olika sätt, vilket ger olika typer av arbetssituationer, se figur 1.

Figur 1 Krav–kontroll–stödmodellen

Enligt denna modell är så kallat spänt arbete, arbete med hög anspänning, en arbetssituation med höga krav kombinerat med låg kontroll. En god kontroll/beslutsutrymme kan innebära att man delvis kan hantera ganska stora arbetskrav, vilket kan göra arbetet mer stimulerande och utvecklande: aktivt arbete.

I en utveckling av krav–kontrollmodellen inkluderades också socialt stöd. Som stöd kan till exempel räknas vägledning och återkoppling. Förekomsten av socialt stöd ses som en motverkande faktor till den psykiska påfrestning som spänt arbete innebär. Effekterna av psykiska krav har att göra med både hur mycket beslutsutrymme och hur mycket stöd som organisationen ger de anställda. Den värsta situationen för hälsan är då ett spänt arbete med avsaknad av stöd (Stressforskningsinstitutet 2015).

Kvinnor och män

Många rapporter har skrivits med utgångspunkt från krav–kontrollmodellen, och även Arbetsmiljöverket använder den när man presenterar sina arbetsmiljöundersökningar.

Arbetsmiljöverkets kunskapsställning ”Kvinnors och mäns arbetsvillkor” har fokus på betydelsen av organisatoriska faktorer och

psykosocial arbetsmiljö för arbets- och hälsorelaterade utfall (Arbetsmiljöverket 2016). I kunskapssammanställningen använder författarna begreppen krav och resurser (kontroll och stöd) i arbetet för att beskriva den psykosociala arbetsmiljön. I rapporten framkommer att beträffande psykosociala arbetsmiljöfaktorer anger en högre andel kvinnor än män höga krav och lägre resurser. Flera olika typer av krav är vanligare bland kvinnor än män. Det gäller framför allt spänt arbete, psykologiska krav, emotionella krav, otydliga mål och generell arbetsrelaterad stress.

Resultaten för i vilken grad man har resurser i arbetet visar på att det är något vanligare med låg kontroll bland kvinnor och med sämre stöd bland män. För många psykosociala faktorer är dock situationen för kvinnor och män överlag relativt jämförbar. Rapporten visar också att alltför höga krav och begränsade resurser i arbetet generellt sett hänger samman med lägre arbetstrivsel samt sämre psykisk och fysisk hälsa.

Även en rapport från Statens beredning för medicinsk utvärdering, om arbetsmiljöns betydelse för symtom på depression och utmattningssyndrom, visar på kopplingen mellan höga krav och låg kontroll och psykisk ohälsa (SBU 2014a).

Båda rapporterna drar slutsatsen att likartade arbetsvillkor leder till likartade hälsoutfall bland kvinnor och män.

Allmänt om akademiker

Att andelen akademiker har ökat i befolkningen har Saco beskrivit i tidigare rapporter (Oscarsson, E. 2015). Omkring en fjärdedel av arbetskraften är akademiker, och gruppen fortsätter att växa. Akademikerna har hög sysselsättningsgrad, och det gäller både kvinnor och män. Antalet sysselsatta akademiker i åldern 15–74 år ökade enligt SCB:s arbetskraftsundersökningar från 956 100 år 2006 till 1 300 200 år 2013. Av de sysselsatta akademikerna arbetar 54 procent i privat sektor att jämföra med 72 procent för samtliga sysselsatta. Av resterande akademiker arbetar 23 procent i kommun, 12 procent i landsting och 11 procent i statlig sektor. Andelen av de anställda akademikerna som är tidsbegränsat anställda var 11 procent år 2013. Deltidsarbete är mindre vanligt bland akademikerna än inom andra utbildningsgrupper, 22 procent jämfört med 26 procent totalt sett.

Akademiker finns i högre grad än andra på stora arbetsplatser.

Arbetsmiljöundersökningen visar att 38 (+/- 2) procent arbetar på arbetsplatser med 100 eller fler anställda, att jämföra med 27 (+/- 1) procent för samtliga sysselsatta. Siffrorna visar också att akademikerna i undersökningen arbetar i större utsträckning på arbetsplatser med fler kvinnor än män. Det gör 47 (+/- 3) procent av akademikerna, att jämföra med 37 (+/- 1) procent för samtliga sysselsatta.

3. Arbetstid

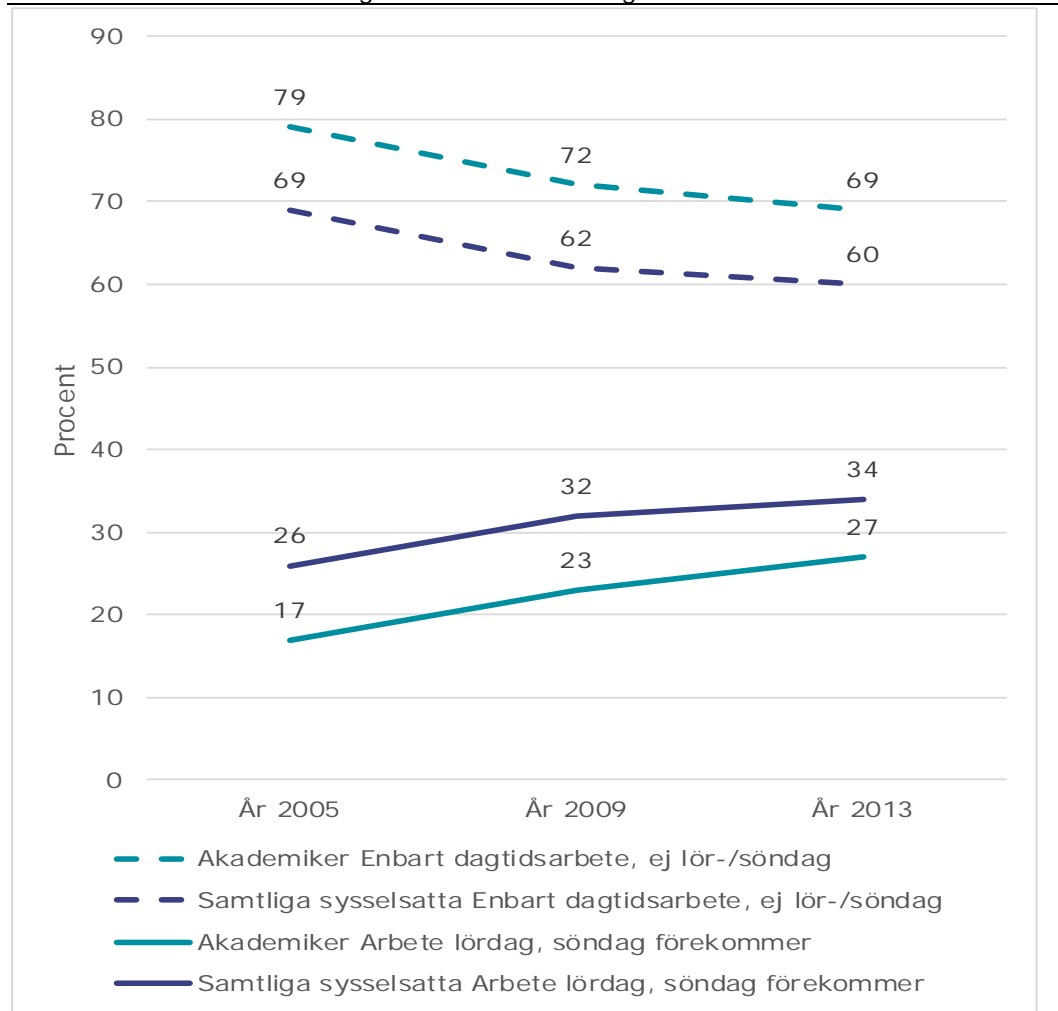
Frågor om arbetstid ger kunskap om hur, när och hur mycket olika grupper arbetar. Arbetstidens förläggning och omfattning kan ha påverkan på individers och grupperns arbetsmiljö. Att kunna påverka arbetstidens förläggning, sina arbetstider och när och var arbetsuppgifter ska göras är en del i att ha kontroll över sin arbetssituation. Cirka två tredjedelar av akademikerna uppger att de är mycket nöjda med sin arbetstid.

Förläggning av arbetstid

På frågan om hur arbetstiden ser ut svarar 69 (+/- 2) procent av akademikerna att de enbart har dagtidsarbete och inte arbetar lördagar eller söndagar. Motsvarande siffra för alla sysselsatta är 60 (+/- 1) procent. För akademiker utmärker sig landstingssektorn, där betydligt färre arbetar dagtid: 45 (+/- 7) procent, att jämföra med snittet på 69 procent. Istället uppger man att man i mycket större utsträckning än i andra sektorer arbetar skift eller efter annat schema med varierande tider.

I Figur 2 kan man tydligt se att andelen som enbart arbetar dagtid och inte helger, har sjunkit med cirka 10 procentenheter sedan mätningarna 2005, och att sänkningen omfattar alla sysselsatta, även akademiker. Istället har andelen som arbetar på helger ökat med motsvarande procent. Mer än en fjärdedel, 27 (+/- 2) procent, av akademikerna uppger att arbete på lördagar och/eller söndagar förekommer.

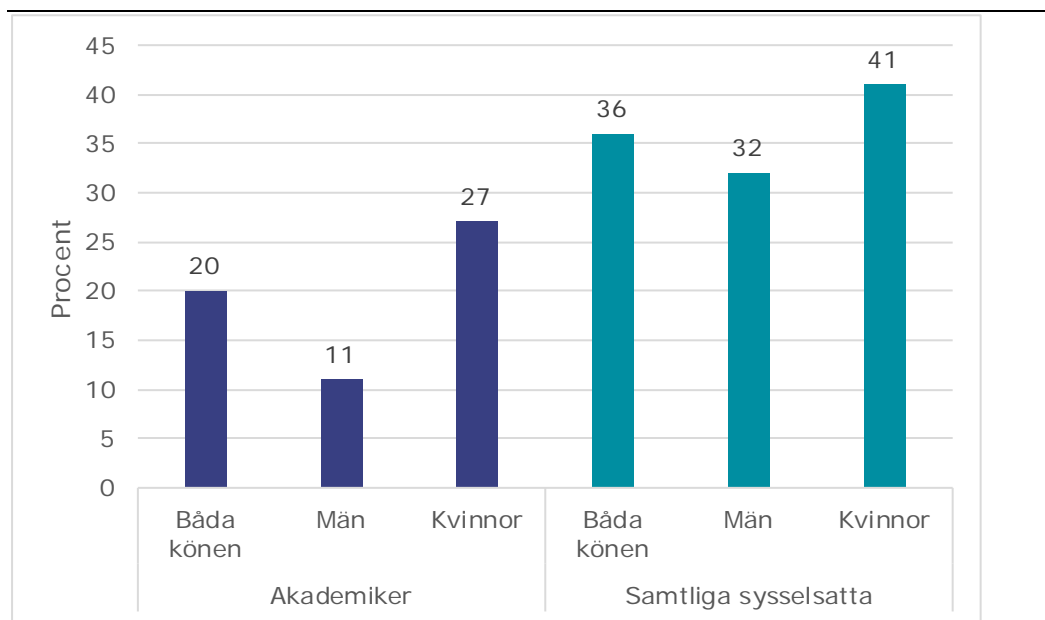
Figur 2 Akademikers och samtliga sysselsattas förläggning av arbetstid
Andel som arbetar enbart dagtid och andel där helgarbete förekommer

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningarna år 2005, 2009, 2013.

En annan viktig fråga relaterad till arbetstid är i vilken utsträckning individen kan påverka sina egna arbetstider. I Arbetsmiljöundersökningen ställs frågan: "Har du i allmänhet möjlighet att inom vissa gränser bestämma dina arbetstider?" 80 (+/- 3) procent av akademikererna svarar att de har möjlighet att påverka sina arbetstider inom vissa gränser, genom flextid eller andra fria arbetstider. Motsvarande siffra för samtliga sysselsatta är 64 (+/- 1) procent. Betydligt fler kvinnor än män svarar att de i allmänhet *inte* kan påverka arbetstiden. Skillnaden mellan könen är större för akademiker än för samtliga sysselsatta. 27 (+/- 3) procent av de kvinnliga akademikererna kan i allmänhet inte påverka sin arbetstid, jämfört med 11 (+/- 3) procent av de manliga akademikererna.

Figur 3 Andel akademiker och andel av samtliga sysselsatta som i allmänhet inte kan påverka sin arbetstid

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013

Arbeta övertid

Statistiken om övertidsarbete kommer från arbetskraftsundersökningarna och omfattar endast anställda. I undersökningen svarar man på om man under den undersökta veckan haft någon övertid eller mertid. Cirka en fjärdedel av samtliga anställda och 30 (+/- 2) procent av akademikerna uppger att de arbetat övertid eller mertid under referensveckan. Skillnaden mellan kvinnliga och manliga akademiker är inte så stor när det gäller om man har jobbat övertid. Däremot finns en skillnad i mängd: Män uppger i större omfattning att de jobbat mer än 5 timmar övertid under veckan. Övertid är vanligast förekommande bland dem som arbetar i privat sektor.

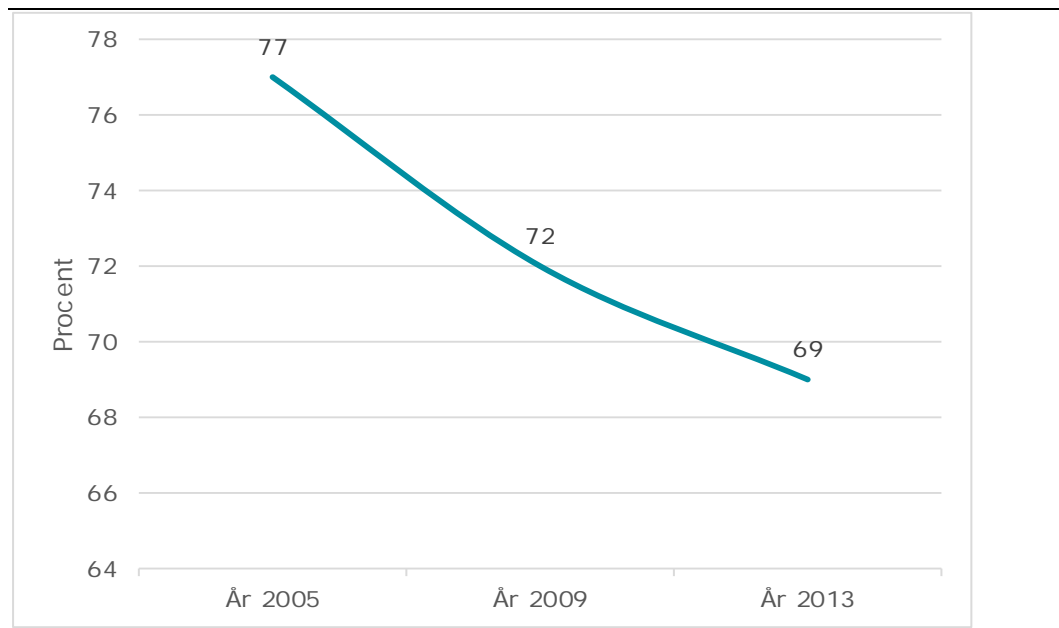
Arbeta hemifrån

I och med att vissa grupper på arbetsmarknaden får allt friare arbetstider, och vissa delar av arbetsmarknaden har det som brukar kallas ett gränslöst arbetsliv, blir frågan om var vi arbetar och i vilken utsträckning vi jobbar hemifrån intressant. På frågan: "Hur stor del av din ordinarie arbetstid arbetar du vanligtvis i hemmet?" svarar 52 (+/- 3) procent av alla akademiker att de inte arbetar hemma och 48 (+/- 3) procent att de i någon omfattning arbetar hemma.

Andelen av samtliga sysselsatta som vanligtvis inte arbetar hemma sjunker mellan 2005 och 2013. Men det är fortfarande 69 (+/- 1) procent som svarar att de inte arbetar hemma. Minskningen är svagare för akademiker, som redan i lägre grad, 52 procent, svarar att de inte arbetar hemma. Andelen män som i

någon omfattning arbetar hemma varje vecka är större än andelen kvinnor, för både akademiker och samtliga sysselsatta.

Figur 4 Andel av samtliga sysselsatta som vanligtvis inte arbetar hemma

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningarna år 2005, 2009, 2013.

4. Fysisk arbetsmiljö

Trots att mycket fokus ligger på akademikernas psykosociala arbetsmiljö så finns det fortfarande kvar fysiska arbetsmiljöproblem, som dessutom har tendenser att förvärras av stress och dålig psykosocial arbetsmiljö. Generellt sett anser dock de flesta, 75 (+/- 2) procent, av akademikerna att de inte har ett kroppsligt ansträngande arbete. Motsvarande siffra för samtliga sysselsatta är 51 (+/- 1) procent.

Exponering, arbetsställningar

Arbetsmiljöundersökningen undersöker i vilken grad sysselsatta exponeras för olika faktorer som kyla, buller, vatten etcetera. I de allra flesta fall uppger endast några procent av akademikerna att de utsätts minst en fjärdedel av sin arbetstid. Undantagen gäller "Buller, som är så högt att man inte kan samtala i normal samtalston", "Vatten" och "Mänskliga utsöndringar". I dessa tre fall anser cirka 10 (+/- 2) procent av akademikerna att de utsätts minst en fjärdedel av arbetstiden. Samtliga sysselsatta är naturligtvis i högre eller betydligt högre grad utsatta.

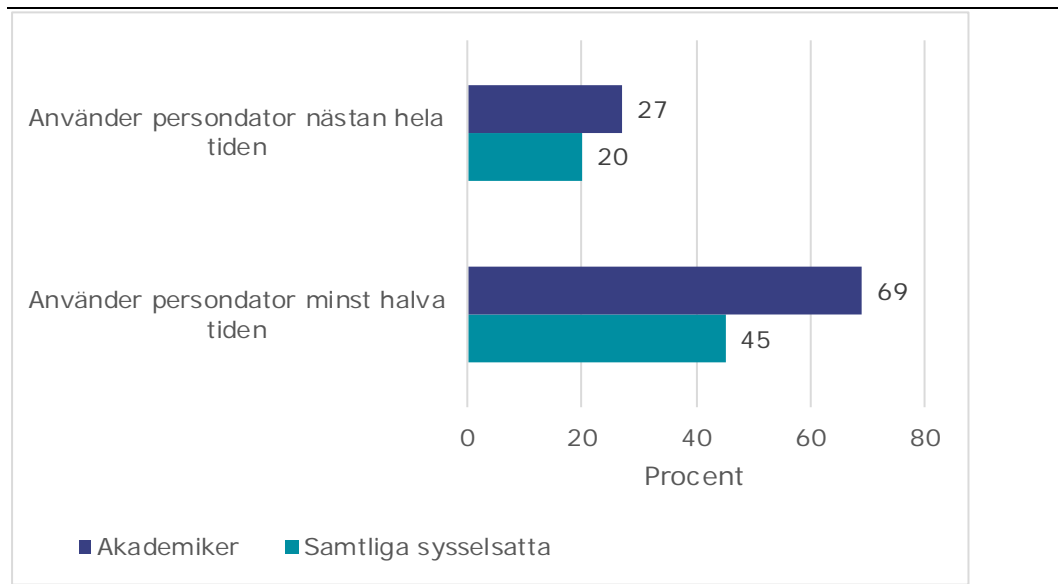
Undersökningen tittar också på arbetsställningar och arbetsrörelser. Inte heller här är akademiker särskilt ofta utsatta. På frågor som handlar om ifall man minst en fjärdedel av arbetstiden arbetar rent kroppsligt, arbetar framåtböjd utan stöd för händerna och arbetar i vriden ställning, utmärker sig de landstingsanställda akademikerna, där detta förekommer i högre grad än för andra akademiker.

Att arbeta länge i sittande ställning är däremot vanligt för akademiker. Mer än hälften uppger att de arbetar sittande tre fjärdedelar av tiden eller mer. På frågan: "Hur länge brukar du som längst sitta i ett sträck under en vanlig arbetsdag?" svarar 35 (+/- 3) procent av akademikerna att de sitter mer än två timmar i sträck. Detta kan jämföras med 27 (+/- 1) procent för samtliga sysselsatta.

Datoranvändning

Drygt tre fjärdedelar av samtliga sysselsatta använder persondator i sitt arbete. Av akademikerna gör 95 (+/- 1) procent det. Andelen som använder dator minst halva arbetstiden är 69 (+/- 2) procent för akademiker och 45 (+/- 1) procent för samtliga sysselsatta. Andelen har ökat för alla sedan 2005. En av fem, 20 (+/- 1) procent, av samtliga sysselsatta använder dator nästan hela arbetstiden 2013, och för akademiker är det 27 (+/- 2) procent.

Figur 5 Andel akademiker och andel av samtliga sysselsatta som använder persondator

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

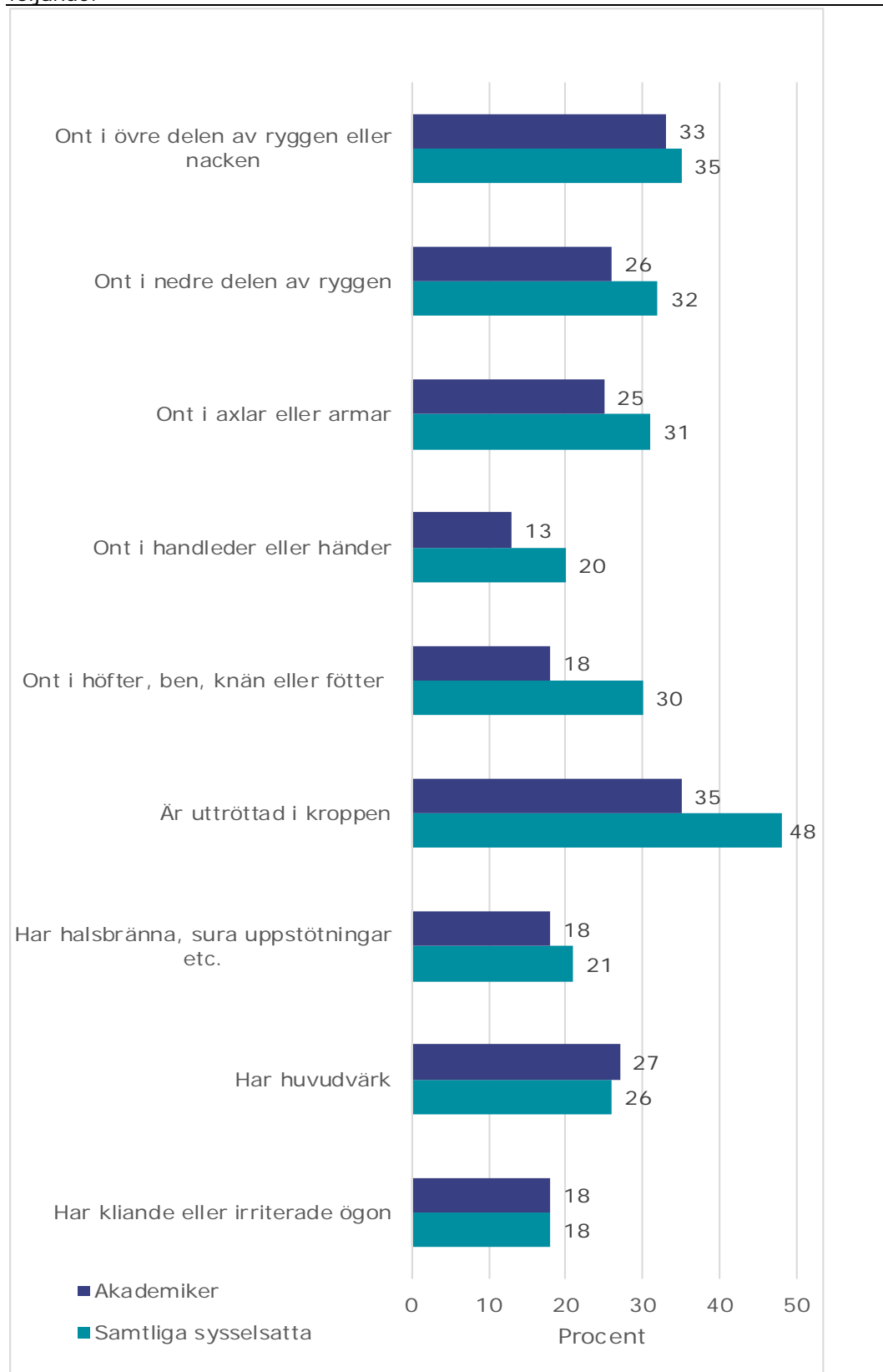
Fysiska besvär

Som man kan se i figur 6 uppger färre akademiker att de har besvär i rörelseorganen i jämförelse med samtliga sysselsatta. Det finns dock besvär där siffrorna inte skiljer sig så mycket åt mellan grupperna. Ett av de vanligaste besvärerna man upplever varje vecka efter arbetet är smärta i övre delen av ryggen eller nacken. Siffran för akademikerna är 33 (+/- 3) procent, i det närmaste lika hög som för samtliga, 35 (+/- 1) procent. Många akademiker, 35 (+/- 3) procent, känner sig också uttröttade i kroppen. Siffran för samtliga sysselsatta är 48 (+/- 1) procent.

Beträffande andra kroppsliga besvär har akademikerna huvudvärk, halsbränna och kliande eller irriterande ögon i ungefär samma utsträckning som samtliga sysselsatta.

Figur 6 Fysiska besvär

Andel akademiker och andel av samtliga sysselsatta som varje vecka upplever följande:

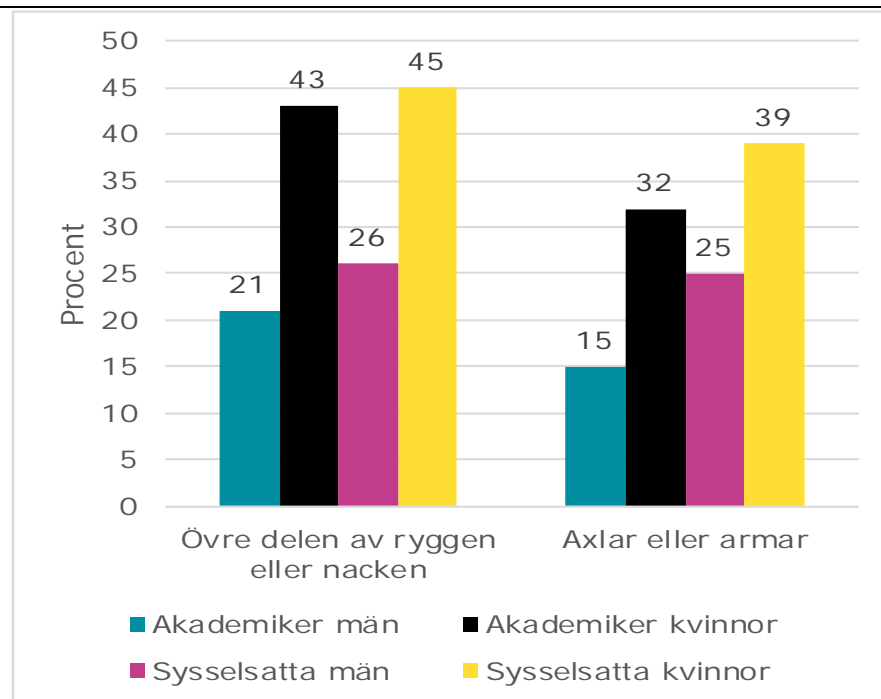

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

Det är viktigt att uppmärksamma att skillnaden mellan kvinnor och män inom gruppen samtliga sysselsatta och inom gruppen akademiker i det här fallet ofta är större än skillnaden mellan akademiker och samtliga sysselsatta. Beträffande ont i övre delen av ryggen eller nacken uppger 45 (+/- 2) procent av alla kvinnliga sysselsatta att detta sker varje vecka, att jämföra med 26 (+/- 2) procent av männen. Motsvarande siffror för akademiker är 43 (+/- 4) procent för kvinnorna och 21 (+/- 4) procent för männen.

Figur 7 Fysiska besvär uppdelat på kön och utbildningsgrupp

Andel kvinnliga och manliga akademiker respektive sysselsatta som varje vecka har ont i ...

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

5. Psykosocial arbetsmiljö

De allra flesta akademiker, 78 (+/- 2) procent, tycker att arbetet i hög grad är stimulerande och intressant. Motsvarande siffra för samtliga sysselsatta är 66 (+/- 1) procent. Men akademikernas psykosociala arbetsmiljö står ibland i kontrast till denna positiva bild.

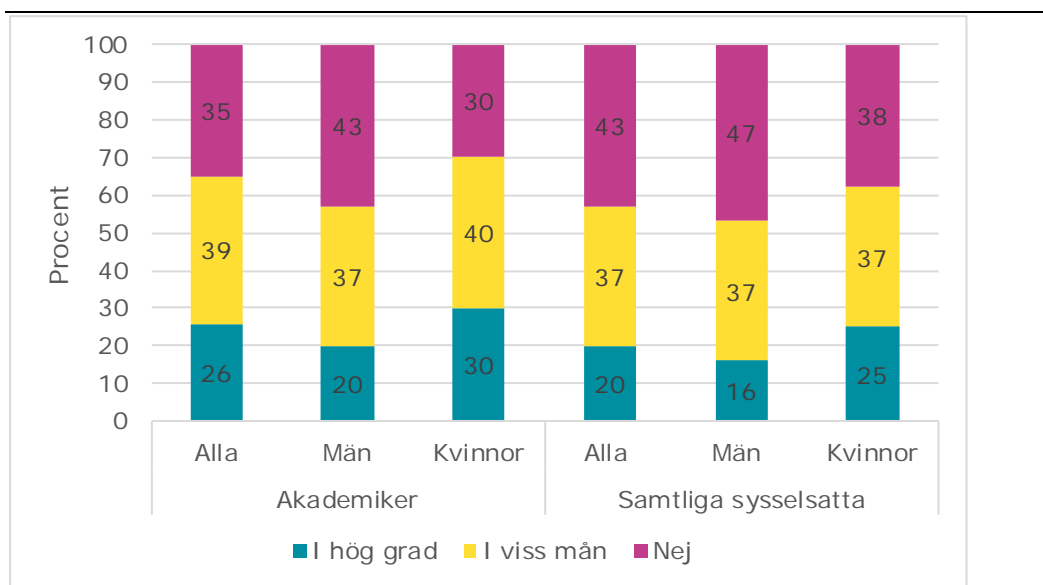
Arbetsbelastning och krav

I arbetsmiljöundersökningens telefonintervjuer ställs frågan: "Innebär ditt arbete stor arbetsbelastning, det vill säga att du har alldeles för mycket att göra?" 65 (+/- 2) procent av akademikerna instämmer i detta, antingen i viss mån eller i hög grad. Motsvarande siffra för samtliga sysselsatta är 57 (+/- 1) procent. 30 (+/- 3) procent av de kvinnliga akademikerna uppger att de i hög grad anser att de har alldeles för mycket att göra. I kommunal sektor är andelen 37 (+/- 5) procent för akademiker.

Flest som svarar nej på frågan om de har alldeles för mycket att göra arbetar i privat sektor. Av alla akademiker svarar 35 (+/- 2) procent nej, och motsvarande andel för akademiker i privat sektor är 42 (+/- 3) procent.

Figur 8 Innebär ditt arbete stor arbetsbelastning, det vill säga att du har alldeles för mycket att göra?

Andel akademiker och sysselsatta, uppdelat på kön

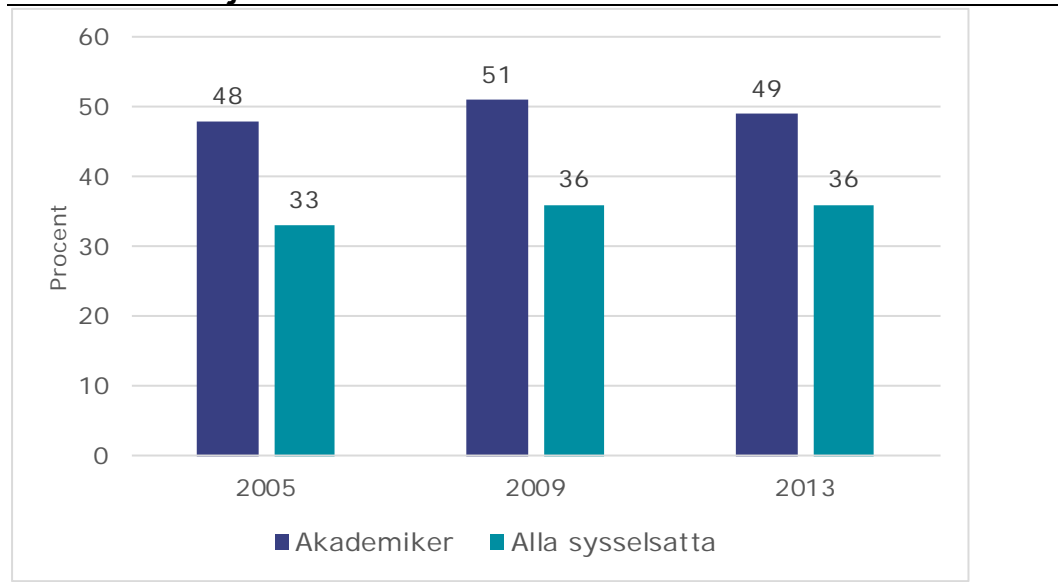

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

Nästan hälften, 49 (+/- 3) procent, av alla akademiker uppger att de varje vecka är tvungna att dra in på luncher, arbeta över eller ta med jobb hem, att jämföra med 36 (+/- 1) procent för samtliga sysselsatta. Om vi jämför med gruppen övriga utbildningsnivåer istället, så uppger 31 (+/- 2) procent att de varje vecka

drar in på luncher, arbetar över eller tar med jobb hem. Situationen har inte förändrats nämnvärt sedan 2005.

Figur 9 Andel som är tvungna att varje vecka dra in på luncher, arbeta över eller ta med jobb hem

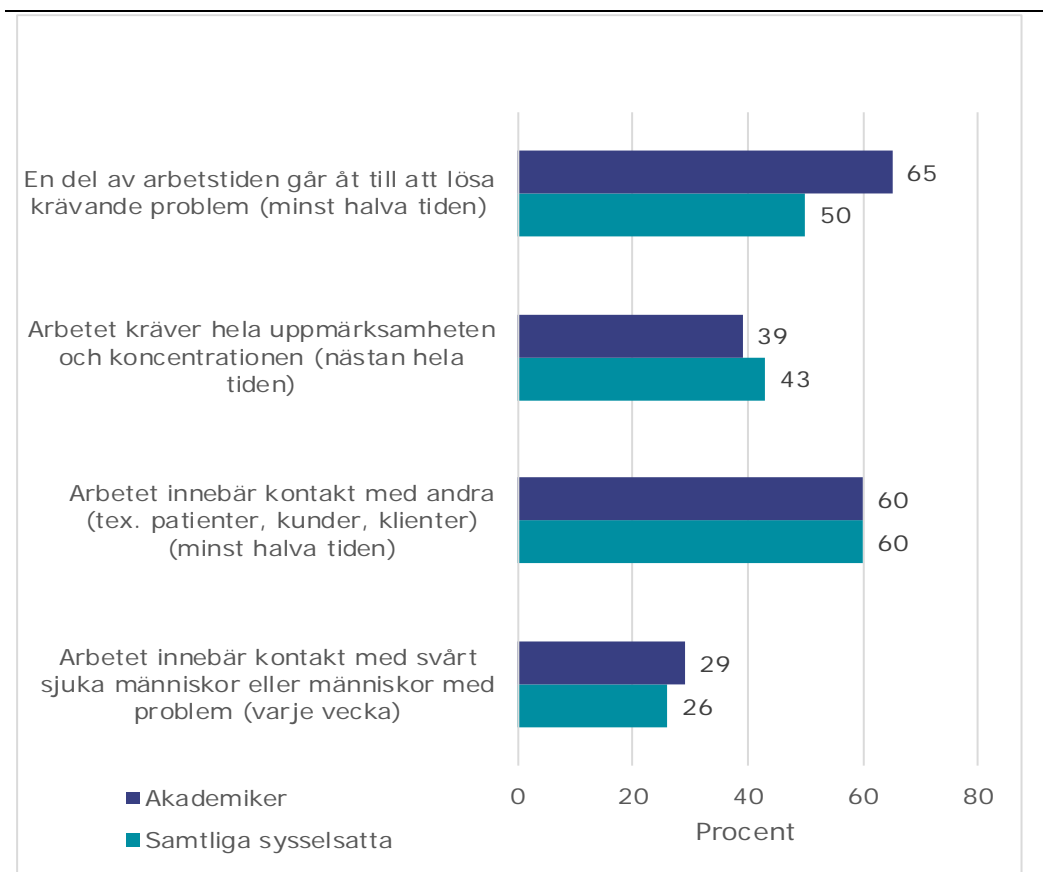

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningarna år 2005, 2009, 2013.

Två tredjedelar, 65 (+/- 3) procent, av akademikerna uppger att de använder minst halva arbetstiden till att lösa krävande problem, att jämföra med hälften, 50 (+/- 1) procent, av samtliga sysselsatta. 60 (+/- 3) procent av såväl akademikerna som samtliga sysselsatta arbetar minst halva tiden i kontakt med andra (till exempel kunder eller patienter). En större andel kvinnor, 68 (+/- 2) procent, arbetar minst halva tiden i kontakt med andra, i jämförelse med 54 (+/- 2) procent av männen. Ungefär samma fördelning gäller för akademiker som för samtliga sysselsatta.

29 (+/- 3) procent av akademikerna svarar att deras arbete varje vecka innebär kontakt med svårt sjuka människor eller människor med problem. För manliga akademiker är den andelen 20 (+/- 3) procent och för kvinnliga akademiker 37 (+/- 4) procent. Andelen inom landstingssektorn är 84 (+/- 7) procent.

Figur 10 Kognitiva och emotionella krav för akademiker och samtliga sysselsatta

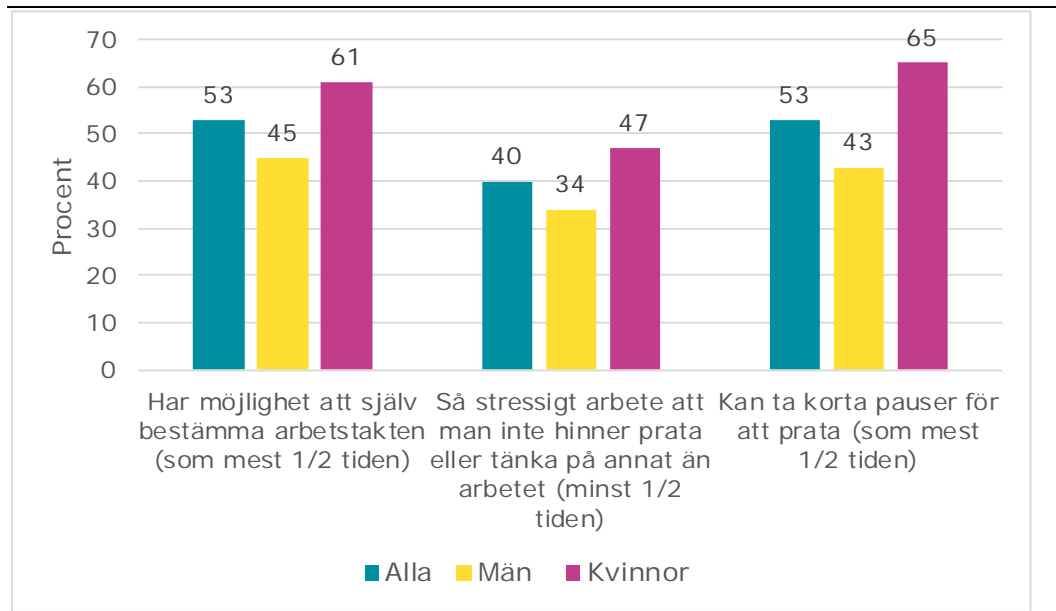
Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

Inflytande

De krav man har på sig som anställd behöver balanseras med inflytande och stöd. I arbetsmiljöundersökningens frågor om inflytande över arbetstakten och hur stressigt arbetet är skiljer sig akademiker inte särskilt i förhållande till alla sysselsatta. 53 (+/- 3) procent av akademiker uppger att de har möjlighet att bestämma över sin arbetstakt som mest hälften av arbetstiden. Siffran är densamma för samtliga sysselsatta. Däremot skiljer sig siffrorna mellan kvinnor och män, för både akademiker och samtliga sysselsatta. Kvinnor uppger i högre grad än män att de har begränsade möjligheter att bestämma arbetstakten, att ta korta pauser för att prata och att arbetet är så stressigt att de inte hinner prata eller tänka på något annat.

Här är det också stora skillnader mellan olika sektorer. Kommunal- och landstingssektorerna utmärker sig, där en större andel uppger att situationen är sådan att de endast har möjlighet att bestämma över sin arbetstakt som mest hälften av arbetstiden och att de kan ta korta pauser som mest hälften av arbetstiden. Det finns alltså mindre utrymme att påverka sin dagliga arbetstakt i dessa sektorer, både för akademiker och för samtliga sysselsatta.

Figur 11 Andel av samtliga sysselsatta som har ett stressigt arbete och som har begränsat inflytande över arbetstakten

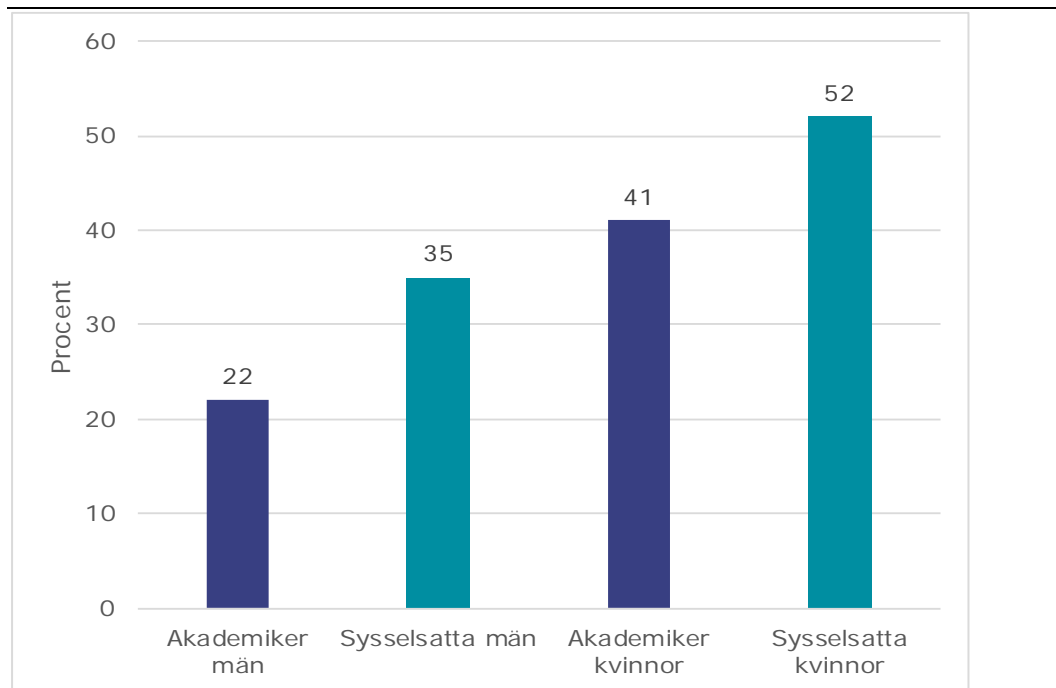

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

Män har också större inflytande över när uppgifter ska utföras än kvinnor, se figur 12.

Figur 12 Inflytande över när olika arbetsuppgifter ska göras

Andel akademiker och sysselsatta som för det mesta inte/aldrig kan bestämma när olika arbetsuppgifter ska göras

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

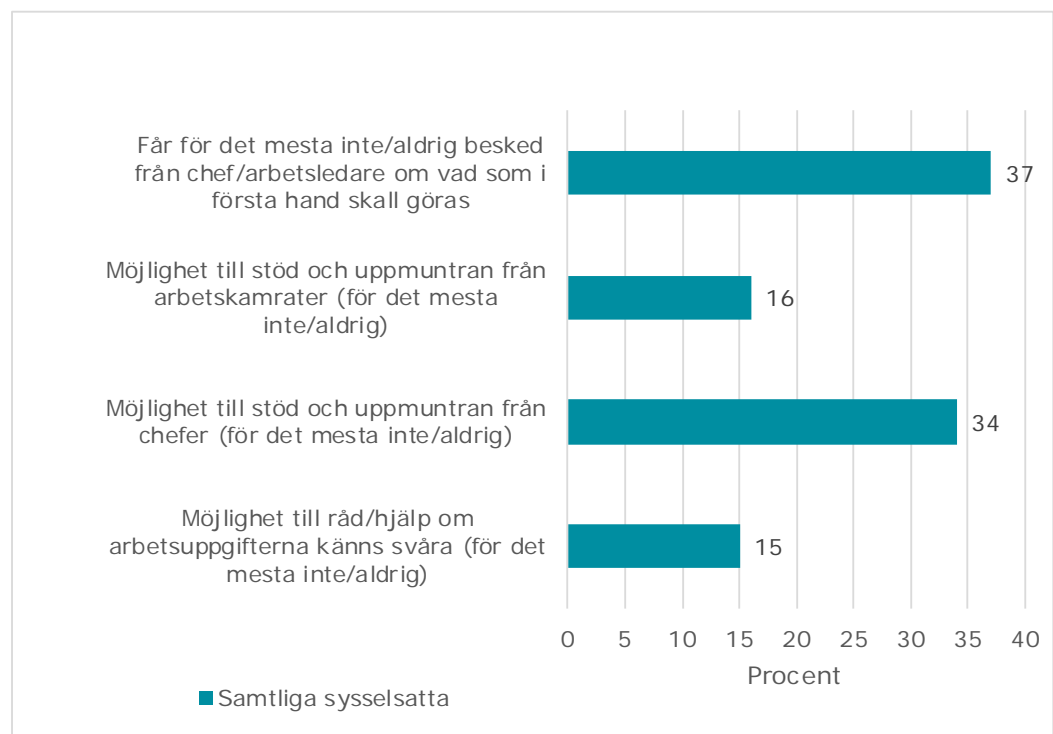
För akademiker är andelen som för det mesta inte, eller aldrig, kan bestämma när olika arbetsuppgifter ska göras 33 (+/- 3) procent. Denna siffra fördelar sig med 22 (+/- 3) procent för männen och 41 (+/- 4) procent för kvinnorna. Om vi sedan går in på hur situationen ser ut i olika sektorer kan man se att både för akademiker och för samtliga sysselsatta är det i landstingssektorn som klart störst andel, 69 (+/- 7) procent, uppger att de för det mesta inte, eller aldrig, kan bestämma när arbetsuppgifter ska utföras.

Beträffande möjligheten att vara med och besluta om hur arbetet läggs upp har akademiker dock ett större inflytande jämfört med samtliga sysselsatta.

Stöd

Höga krav och begränsade möjligheter till kontroll och inflytande över arbetet kan till vissa delar kompenseras genom olika former av stöd. På frågan ” Om du anser att du har förmycket att göra, kan du då få besked från din chef/arbetsledare om vad som ska göras i första hand?”. 37 (+/- 1) procent av samtliga sysselsatta uppger att de för det mesta inte, eller aldrig, får besked från chef/arbetsledare om vad som i första hand ska göras. 34 (+/- 1) procent uppger att när arbetet känns besvärligt har de för det mesta inte, eller aldrig, möjlighet till stöd och uppmuntran från chefer. Siffrorna i figur 13 visar samtliga sysselsatta men är likvärdiga för akademiker.

Figur 13 Andel av samtliga sysselsatta som har bristande stöd

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

Det är viktigt att få stöd när arbetsuppgifterna känns besvärliga och svåra. Att få uppskattning för arbetet är också viktigt. Ungefär en tredjedel av de sysselsatta, 32 (+/- 1) procent, anser att chefen visar uppskattning för deras arbete varje vecka. Dubbelt så många, 64 (+/- 1) procent, menar att andra personer visar uppskattning för något de gjort varje vecka, till exempel arbetskamrater, patienter eller kunder.

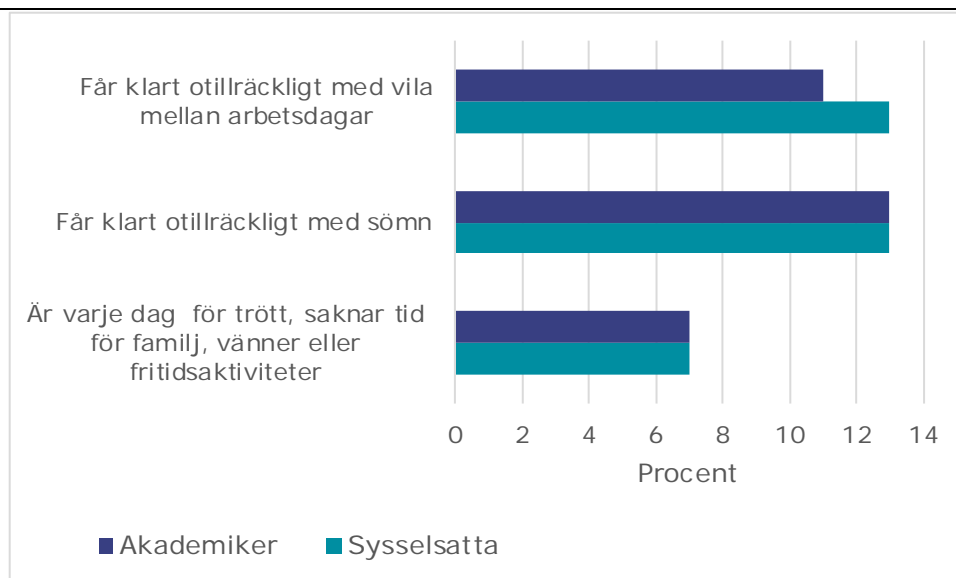
Återhämtning

Många akademiker arbetar hårt, och då är det viktigt att kunna återhämta sig. Sömn är en faktor för återhämtning, liksom annan vila och avkoppling.

Andelen som anser att de får klart otillräckligt med sömn och otillräckligt med vila mellan arbetsdagarna skiljer sig inte nämnvärt mellan akademiker och samtliga sysselsatta: 11–13 procent upplever detta.

7 (+/- 1) procent av de svarande menar att de varje dag är för trötta för eller saknar tid för familjen, vänner eller fritidsaktiviteter. För kvinnor ligger andelen på 10 (+/- 1) procent och för män på 5 (+/- 1) procent av de sysselsatta.

Figur 14 Andel akademiker och andel av samtliga sysselsatta som upplever att de får otillräckligt med återhämtning och sömn

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

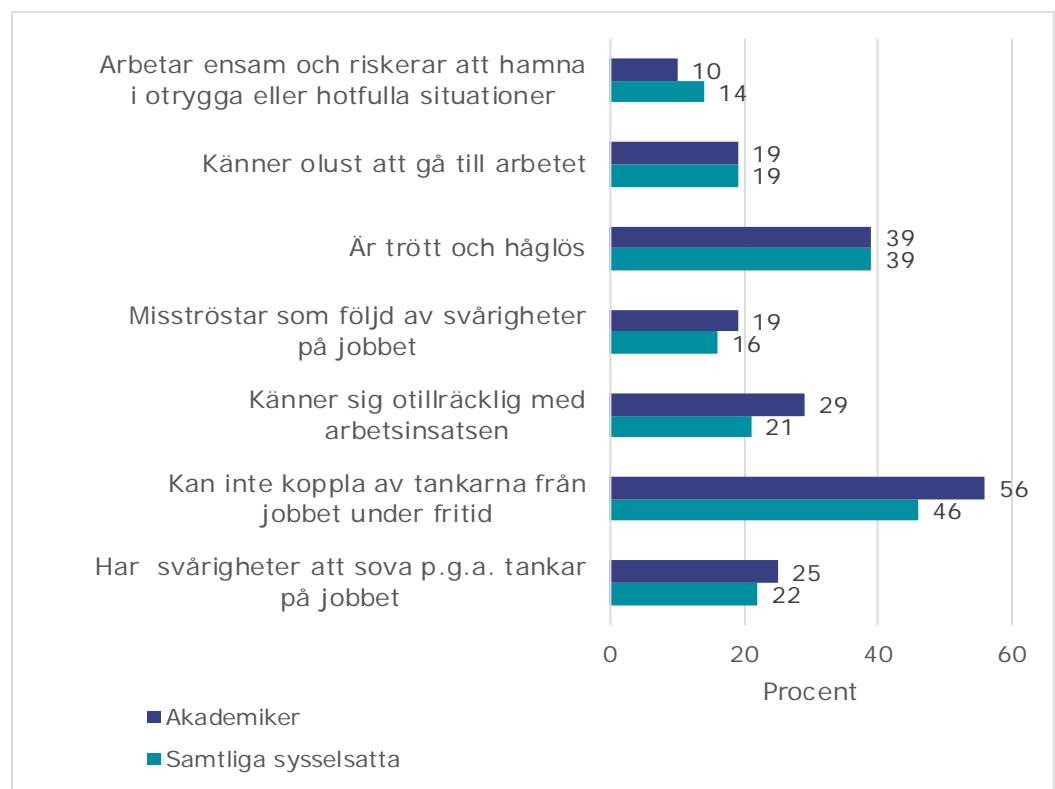
Psykosociala besvär

Över hälften, 56 (+/- 3) procent, av akademikerna upplever varje vecka att de inte kan koppla av tankarna från jobbet, och 29 (+/- 3) procent känner sig otillräckliga med sin arbetsinsats, vilket är högre siffror än för samtliga sysselsatta. För akademikerna känner sig fler av kvinnorna, 33 (+/- 4) procent, än männen, 24 (+/- 4) procent, otillräckliga. En fjärdedel, 25 (+/- 3) procent, av alla akademiker har varje vecka svårigheter att sova på grund av tankar på jobbet.

Akademiker känner varje vecka olust att gå till arbetet i lika hög grad som andra sysselsatta, 19 (+/- 2) procent, och de känner sig varje vecka trötta och håglösa, 39 (+/- 3) procent, i lika stor utsträckning som andra sysselsatta. En större andel kvinnor än män är varje vecka trötta och håglösa. 45 (+/- 4) procent av de kvinnliga akademikerna uppger att de är trötta och håglösa, jämfört med 30 (+/- 4) procent av de manliga akademikerna.

Figur 15 Psykosociala besvär

Andel akademiker och andel av samtliga sysselsatta som varje vecka upplever följande:

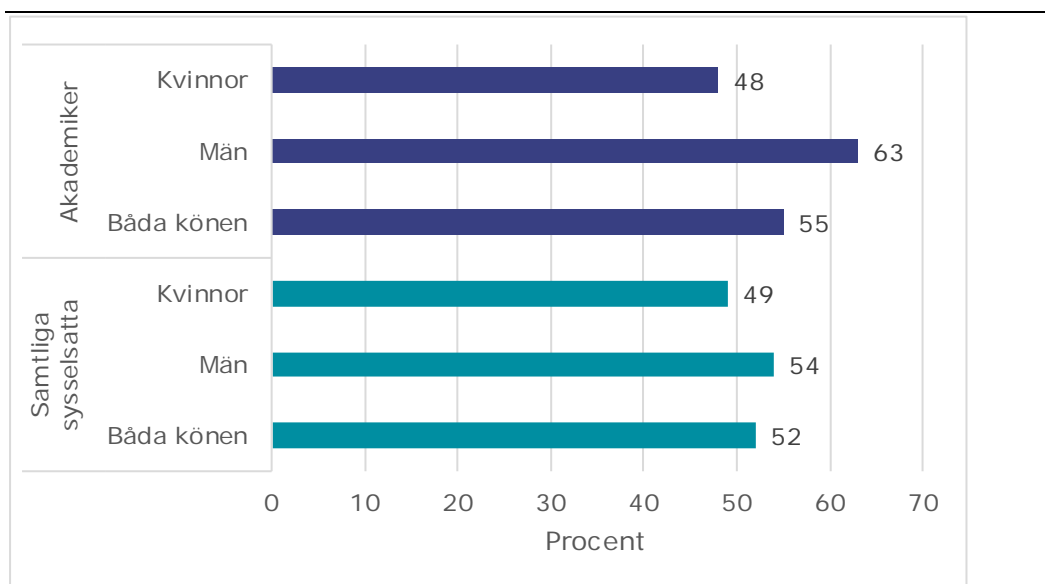
Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

Risk för ohälsa och sjuknärvaro

En fråga i arbetsmiljöundersökningen handlar om sjuknärvaro. Frågan handlar om ifall man gått till arbetet trots att man ansett att man på grund av sitt hälsotillstånd borde ha stannat hemma. 29 (+/- 1) procent av alla sysselsatta uppger att de aldrig gått till jobbet trots att de borde ha sjukskrivit sig det senaste året. 50 (+/- 2) procent uppger att de gjort detta två gånger eller mer det senaste året. Siffrorna skiljer sig inte nämnvärt för akademiker. Däremot finns en skillnad mellan könen, där män i högre grad än kvinnor uppger att de aldrig är sjuknärvarande: 33 (+/- 2) procent i jämförelse med 25 (+/- 2) procent. Sjuknärvaro är vanligast i den kommunala sektorn.

När man får svara på hur man ser på sitt nuvarande arbete och om man tror att det finns skäl att oroa sig för att det på sikt innebär risker för hälsan svarar drygt hälften, 52 (+/- 1) procent, att de inte tror att det finns skäl för oro. Men resten menar att det i viss mån eller till och med i hög grad finns skäl att oroa sig. Skillnaden mellan alla sysselsatta och akademikerna är marginell. Däremot bör skillnaden mellan kvinnliga och manliga akademiker uppmärksammas. Betydligt fler av de manliga än av de kvinnliga akademikerna känner inte någon oro: 63 (+/- 3) procent av männen jämfört med mindre än hälften, 48 (+/- 3) procent, av kvinnorna. Över hälften av de kvinnliga akademikerna känner därmed oro för att nuvarande arbete på sikt ska innebära hälsorisker.

Figur 16 Andel akademiker och sysselsatta som inte känner oro för att nuvarande arbete på sikt ska innebära hälsorisker

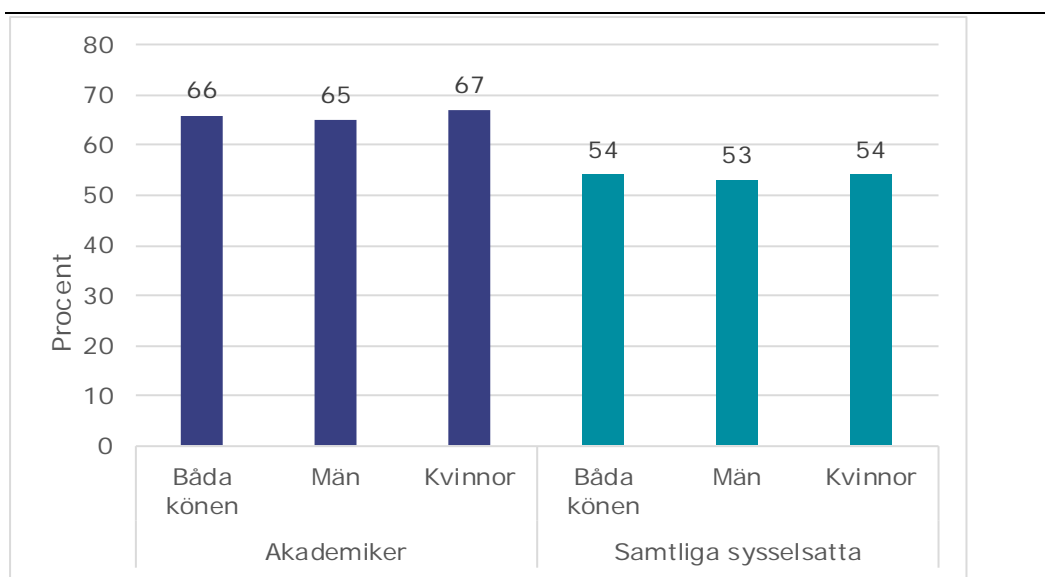
Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

Utveckling, utbildning och framtidstro

I arbetsmiljölagens andra kapitel om arbetsmiljöns beskaffenhet står att det ska eftersträvas att arbetsförhållandena ger möjligheter till personlig och yrkesmässig utveckling. Akademiker får i större utsträckning utbildning på betald arbetstid än samtliga sysselsatta. 66 (+/- 3) procent av akademikerna uppger att de under de senaste 12 månaderna fått utbildning på betald arbetstid. Motsvarande siffra för samtliga sysselsatta är 54 (+/- 1) procent. Här finns ingen skillnad mellan kvinnor och män. Akademiker får också fler utbildningsdagar. Andelen som svarar att de fått utbildning på betald arbetstid under minst 5 utbildningsdagar är 33 (+/- 3) procent för akademiker och 21 (+/- 1) procent för samtliga sysselsatta. Här finns en tendens till att män får fler utbildningsdagar än kvinnor.

Figur 17 Andel som fått utbildning på betald arbetstid de senaste 12 månaderna

Akademiker och samtliga sysselsatta, uppdelat på kön

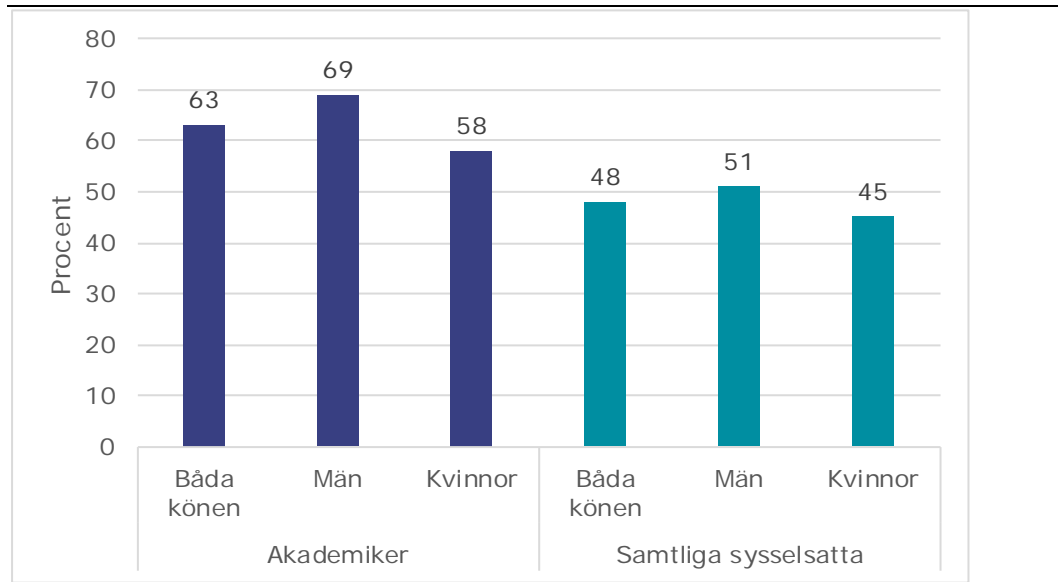

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

Arbetsmiljöundersökningen frågar också i vilken mån man anser att arbetet ger möjlighet att lära nytt och utvecklas i yrket. Även här ligger akademikerna bra till: 63 (+/- 3) procent menar att arbetet ger möjlighet att lära nytt och utvecklas varje vecka. Motsvarande siffra för samtliga sysselsatta är 48 (+/- 1) procent. Fler män än kvinnor uppger detta: 69 (+/- 4) procent av de manliga akademikerna och 58 (+/- 4) procent av de kvinnliga akademikerna anser att de får chansen att lära nytt och utvecklas i yrket varje vecka.

Figur 18 Andel som uppger att arbetet ger möjlighet att lära nytt och utvecklas i yrket varje vecka

Akademiker och samtliga sysselsatta, uppdelat på kön

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningen 2013.

Akademikerna har en mer positiv syn på möjligheten att få arbete än samtliga sysselsatta. 49 (+/- 3) procent anser att det skulle vara mycket lätt eller ganska lätt att få ett likvärdigt arbete utan att flytta/byta bostad, att jämföra med 39 (+/- 1) procent för samtliga sysselsatta.

Upplevd arbetsmiljö

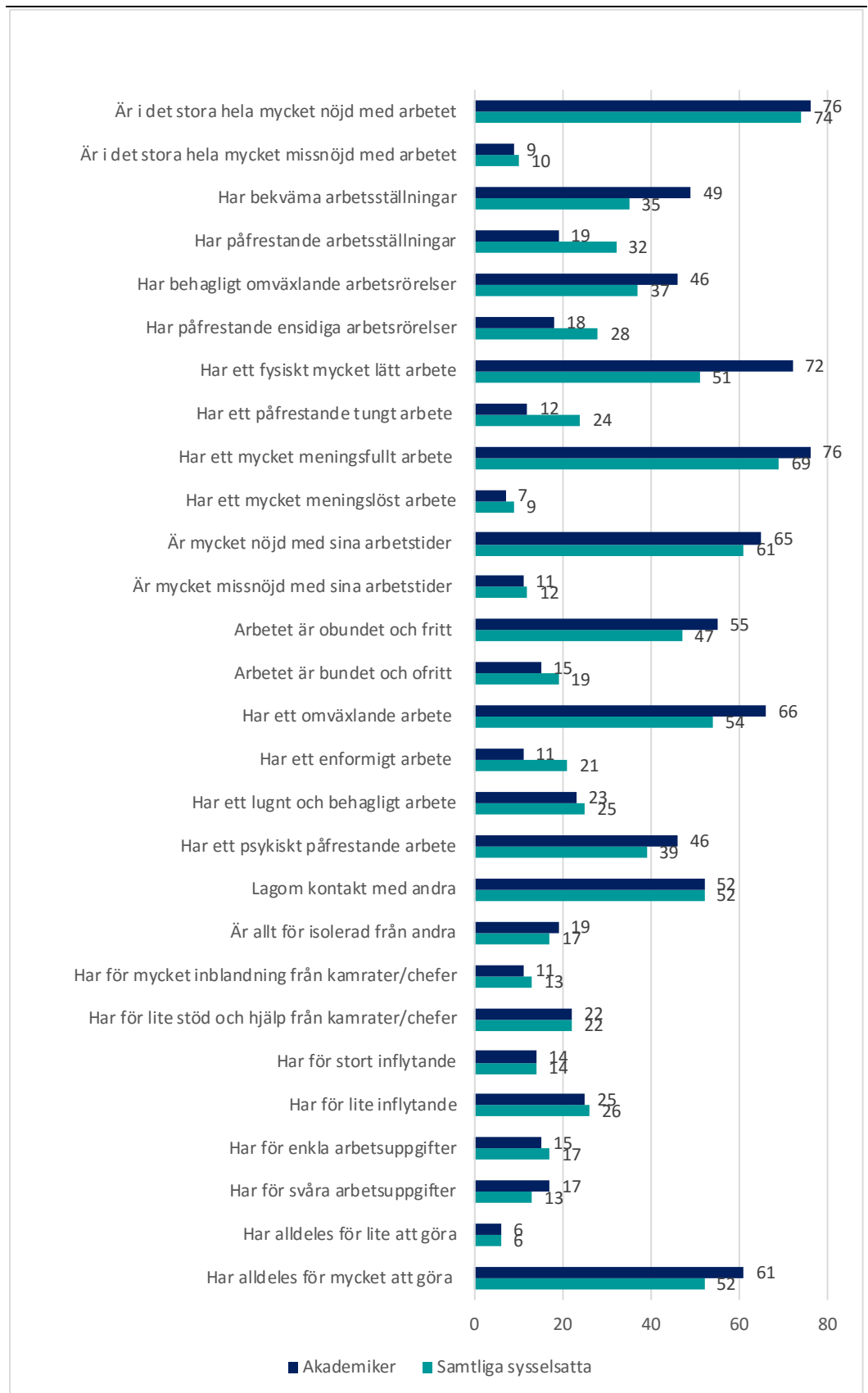
De svarande i undersökningen kan välja att instämma i ett av de två påståenden som finns i paren som visas i figur 19. Staplarna beskriver andelen som instämt i påståendet helt eller delvis.

Det är tydligt att akademikerna upplever sitt arbete som fysiskt lättare än samtliga sysselsatta. Man upplever sig ha mer bekväma arbetsställningar och omväxlande arbetsrörelser. Akademiker upplever också i större omfattning att de har ett mycket meningsfullt arbete, att arbetet är omväxlande och att det är obundet och fritt.

Däremot svarar en större andel, 61 (+/- 3) procent, av akademikerna att de helt eller delvis instämmer i påståendet att de har alldeles för mycket att göra. Motsvarande siffra för samtliga sysselsatta är 52 (+/- 2) procent. Nästan hälften, 46 (+/- 3) procent, av akademikerna upplever också sitt arbete som psykiskt påfrestande, vilket är mer än för samtliga sysselsatta, 39 (+/- 1) procent eller 36 (+/- 2) procent om man jämför med övriga utbildningsgrupper. Av akademikerna i den kommunala sektorn anser 60 (+/- 7) procent att deras arbete är psykiskt påfrestande.

Figur 19 Upplevelser av den egna arbetssituationen

Andel som instämmer i påståendet, akademiker och samtliga sysselsatta

Vi vet sedan tidigare att bland både kvinnor och män är det till största delen inom yrken där man arbetar med andra människor – patienter, klienter, elever med flera – som man upplever arbetet som psykiskt påfrestande. Bland kvinnor är det speciellt psykologer, socialsekreterare och grundskole- och gymnasielärare som upplever sig utsatta. Bland män återfinns stora andelar som upplever psykiska påfrestande också inom vård- och omsorgsyrken liksom inom arbeten som kräver teoretisk specialistkompetens inom biologi, hälso- och sjukvård, där bland annat läkare ingår (Arbetsmiljöverket 2014).

Även i dessa upplevelser kommer skillnader mellan könen fram. Fler kvinnor än män upplever att de har alldeles för mycket att göra och att arbetet är bundet och ofritt. Kvinnor upplever också i större utsträckning att de har ett meningsfullt arbete än män. För akademiker anser till exempel män i högre grad att de har ett fysiskt mycket lätt arbete och ett obundet och fritt arbete än kvinnor, och kvinnor i högre grad att de har påfrestande arbetsställningar.

Krav- och kontrollindex

För att kunna följa krav och kontroll över tid har Arbetsmiljöverket skapat ett kravindex och ett kontrollindex i arbetsmiljöundersökningen. Index för höga krav i arbetet beräknas utifrån svaren på följande fyra frågor i enkäten:

- Fråga 17 – Tvungen att varje vecka dra in på luncher, arbeta över eller ta med jobb hem
- Fråga 9 – Så stressigt att man minst halva tiden inte hinner prata om eller ens tänka på något annat än arbetet
- Fråga 12 – Arbetet kräver nästan hela tiden uppmärksamhet och koncentration
- Fråga 108 – Alldeles för mycket att göra, instämmer helt/delvis.

För två av dessa frågor (9 och 12) har akademikerna ungefär motsvarande svar som samtliga sysselsatta. För de andra två frågorna (17 och 108) ligger akademikerna högre än samtliga sysselsatta. Akademikerna generellt och särskilt vissa yrken med akademisk utbildning borde därför hamna högt på kravindexet.

Det andra indexet, för låg kontroll i arbetet, beräknas på underlag av följande fyra frågor i enkäten:

- Fråga 33 – Är för det mesta inte/aldrig med och beslutar om upplägningen av det egna arbetet
- Fråga 32 – Kan för det mesta inte/aldrig själv bestämma när olika arbetsuppgifter skall göras
- Fråga 8 – Har som mest halva tiden möjlighet att själv bestämma sin arbetstakt
- Fråga 110 – Upplever att man har för lite inflytande, instämmer helt/delvis.

Lika stor andel akademiker som andel av samtliga sysselsatta har som mest halva tiden möjlighet att själv bestämma sin arbetstakt (fråga 8). Även för fråga 110 är resultatet för akademiker motsvarande det för samtliga sysselsatta: Lika stor andel upplever att de har för lite inflytande. Däremot bestämmer akademiker oftare över när olika arbetsuppgifter ska göras och över uppläggningsen av arbetet (fråga 32 och 33). Akademiker borde rimligtvis anses ha mer egenkontroll än andra grupper.

Det här borde placera många akademiker i kategorin som har ett aktivt arbete, vilket är positivt, och inte i kategorin med hög anspänning. Men av Arbetsmiljöundersökningen 2013 framgår utifrån krav- och kontrollindexen att ett antal akademiska yrken hamnar riktigt högt på kravindex, men också över snittet på låg egenkontroll, och därmed högt på listan med yrken med hög anspänning. För kvinnor ligger grundskollärare och gymnasielärare högt, och för män lärare och arbete som kräver teoretisk specialistkompetens inom biologi, hälso- och sjukvård, vilket till exempel kan vara läkare (Arbetsmiljöverket 2014).

Det stämmer med den bild man kan utläsa av våra data, att akademiker i vissa sektorer har mycket hög arbetsbelastning och samtidigt mer begränsad kontroll och stöd.

Slutsatser och diskussion

Det är intressant att se att akademikers svar relativt ofta inte skiljer sig i förhållande till samtliga sysselsatta. Detta kan naturligtvis bero på att akademiker inte längre är någon liten grupp på arbetsmarknaden, utan motsvarar en ganska stor del, en fjärdedel. Det är också viktigt att ha med sig att en större andel av akademikerna är sysselsatta i offentlig sektor jämfört med samtliga sysselsatta på arbetsmarknaden. Akademiker har en relativt god fysisk arbetsmiljö och i vissa delar en god eller acceptabel psykosocial arbetsmiljö. Men för vissa faktorer och för vissa grupper och sektorer ringer en varningsklocka.

Arbets tid och gränslöshet

En hel del av de förändringar som sker på arbetsmarknaden påverkar alla sysselsatta, inklusive akademiker. En sådan utveckling är att andelen som endast arbetar dagtid och vardagar minskar och att helarbetet ökar. Samhällets och individernas förväntningar på service och tillgänglighet dygnet runt påverkar hela arbetsmarknaden, men antagligen olika grupper och yrken på olika sätt.

För akademikers del vet vi inte om ökningen av arbete på helger är av frivillig karaktär eller inte. Sannolikt har utökade möjligheter att genom teknikens utveckling förlägga arbete var som helst och när som helst, påverkat förekomsten av arbete på lördagar och/eller söndagar. 27 procent av akademikerna uppger att arbete på lördagar och/eller söndagar förekommer.

Inte bara i tid utan också i rum blir flexibiliteten på arbetsmarknaden vanligare. Nästan hälften av akademikerna, 48 procent, arbetar minst några timmar i veckan hemifrån. Detta är naturligtvis kopplat till att akademikerna kan utföra mycket av sitt arbete med datorn som arbetsverktyg. Forskning om omfattningen av flexibelt respektive reglerat arbete i Sverige visar att cirka 47 procent av jobben kan sägas vara lågreglerade eller oreglerade (Allvin M, Mellner C, Movitz F & Aronsson G 2012). Lågreglerad innebär här att arbetet inte är reglerat i åtminstone två av de fyra dimensionerna rum, tid, utförande och samarbete. Andelen reglering skiljer sig mellan sektorer och verksamheter. Ett av de mest reglerade områdena är enligt studien hälso- och sjukvård. Vanligast med oreglerat arbete är det inom branschen företagstjänster. I våra data är det vanligare i kommunal- och landstingssektorn att akademiker uppger att de i allmänhet *inte* kan påverka arbetstiden.

Men närbarhet och tillgänglighet utanför ordinarie arbetstid skapar inte bara flexibilitet och handlingsfrihet utan kan också bidra till ökad stress. Vi behöver få till en dialog på arbetsplatserna kring ansvar, gränssättning och prioritering för att skapa ramar för arbetet.

Angående övertid ger rapportens siffror en ganska begränsad bild, även om det framkommer att akademiker arbetar övertid i större utsträckning än andra grupper. För en djupare bild av övertid och eventuell ersättning får man använda arbetskraftsundersökningarnas statistik.

Stillasittande, IT-intensivt men ofta fysiskt lätt arbete

Beträffande den fysiska arbetsmiljön är det tydligt att nästan alla akademiker arbetar med datorer. 69 procent av akademikerna använder dator minst halva arbetstiden. Utöver detta arbetar säkert många akademiker ytterligare tid med sin smartphone och dylikt. Samtidigt uppger mer än hälften att de arbetar sittande tre fjärdedelar av tiden eller mer. Tillsammans är detta två parametrar som i längden kan bli fysiskt belastande.

Effekterna av långvarigt sittande har uppmärksammats mer de senare åren. Även om åsikterna om effekterna varierar, ligger betoningen på att detta är en fysisk riskfaktor vi måste ta på allvar (Statens folkhälsoinstitut 2012) (Ekblom Bak, E. 2013). I en del traditionellt fysiskt belastande arbeten, där man länge haft uppmärksamhet på riskfaktorer, finns ofta tydligare strategier för att i möjligaste mån förebygga ohälsa och skador. Beträffande stillasittande som riskfaktor finns mycket kvar att göra i form av förebyggande strategier.

Nästan lika stor andel av akademikerna som av samtliga sysselsatta, en tredjedel, 33 procent, upplever varje vecka smärta i övre delen av ryggen eller nacken. Detta är vanliga besvär vid dator- och bildskärmsarbete. Det är viktigt att även arbeta förebyggande med den organisatoriska och sociala arbetsmiljön då man ser samband mellan exempelvis ryggbesvär och att man upplever arbetet som pressande, att arbetet ställer höga krav och om det finns små möjligheter att påverka arbetet, låg kontroll (SBU 2014b).

Belastningsproblem är genomgående vanligare hos kvinnor, även för kvinnliga akademiker, än för män. Dock har de flesta akademiker i jämförelse med andra i huvudsak ett fysiskt lätt jobb, utan alltför mycket exponeringar för fysikaliska och kemiska faktorer som kan skapa besvär. Den sektor där störst andel akademiker upplever fysisk exponering/belastning är landstingssektorn.

Stor arbetsbelastning och varierat med kontroll

Akademiker upplever att de har stor arbetsbelastning i större utsträckning än samtliga sysselsatta, och kvinnor mer än män. Nästan hälften av alla akademiker uppger att de varje vecka är tvungna att dra in på luncher, arbeta över eller ta med jobb hem. 46 procent av akademikerna upplever sitt arbete som psykiskt påfrestande, vilket är mer än för samtliga sysselsatta. Detta gäller kvinnor mer än män. Av akademikerna i kommunal sektor anser 60 procent att deras arbete är psykiskt påfrestande.

Det är tydligt att kvinnor och däribland kvinnliga akademiker har mindre inflytande över arbetets takt och förläggning. Kvinnor har i högre grad än män, så stressigt arbete att de minst halva tiden inte hinner prata eller tänka på annat än arbetet. Kvinnor uppger i högre grad än män att de har begränsade möjligheter att bestämma arbetstakten, att ta korta pauser för att prata och att bestämma när olika arbetsuppgifter ska utföras. 59 procent av de kvinnliga akademikerna och 45 procent av de manliga akademikerna upplever att de har begränsade möjligheter att bestämma arbetstakten. Kvinnliga akademiker har mer kontroll än gruppen samtliga sysselsatta kvinnor, men mindre än gruppen samtliga sysselsatta män.

Sektorsvis är det i landstingssektorn som klart störst andel uppger att de för det mesta inte, eller aldrig, kan bestämma när arbetsuppgifter ska utföras, både för akademiker och för samtliga sysselsatta.

Vad behövs för en god arbetsmiljö?

Det är viktigt för såväl akademiker som alla andra sysselsatta att få bra förutsättningar i arbetslivet, på sin arbetsplats, för att kunna göra ett gott jobb. En av dessa förutsättningar är en god arbetsmiljö.

Sacos rapport om akademikers arbetsmiljö ger en beskrivning av hur akademiker ligger till beträffande olika psykosociala och fysiska arbetsmiljöfaktorer i förhållande till samtliga sysselsatta. Det är tydligt att även om akademiker på många sätt har en bra arbetsmiljö och känner stort engagemang och glädje över sina jobb, så finns en hel del brister och problem.

En del är mer generellt förekommande, som hög arbetsbelastning, psykiskt påfrestande arbete, svårighet att koppla av tankarna på jobbet, gränslöst arbete, känslor av otillräcklighet och mycket stillasittande. Vissa problem förstärks kopplat till kön och sektor. Det är i den kommunala sektorn som akademiker i störst omfattning uttrycker stor arbetsbelastning, hög arbetstakt och psykiskt påfrestande arbete. Akademiker i landstingssektorn har lägre påverkan på arbetstid och

arbetstakt, och mindre inflytande över när uppgifterna görs. Fler kvinnliga akademiker har en situation med hög arbetsbelastning och begränsad kontroll, så kallat spänt arbete, än manliga akademiker. Kvinnor och män finns på olika ställen, möter olika fysiska och psykosociala arbetsvillkor och får olika förutsättningar.

Den här rapporten handlar inte om ohälsa, men idag vet vi ganska mycket om vilka organisatoriska och psykosociala faktorer som kan bidra till en god arbetsmiljö och vilka som är riskfaktorer. Resultaten från tidigare nämnda kunskapsöversikt, "Kvinnors och mäns arbetsvillkor", visar att det finns "en gedigen kunskap om vilka organisatoriska och psykosociala faktorer som kan bidra till positiva arbets- och hälsorelaterade utfall idag" (Arbetsmiljöverket 2016).

Vad som krävs är att vi prioriterar och omsätter den kunskapen. Arbetsgivarna behöver, i samverkan med skyddsombuden, arbeta långsiktigt och kontinuerligt med det systematiska arbetsmiljöarbetet. Det finns en tendens till att de delar av arbetsmiljöarbetet som kan uppfyllas "på pappret" är de som i störst utsträckning genomförs i det systematiska arbetsmiljöarbetet, medan de mer konkreta, åtgärdande delarna förekommer mer sällan (Fristedt, K. 2013). I det systematiska arbetsmiljöarbetet är cheferna men också skyddsombuden viktiga resurser, som i större omfattning behöver få tid och kunskap för sitt uppdrag. Utbildning och stöd från företagshälsovården kan underlätta.

I arbetet med det systematiska arbetsmiljöarbetet behöver de nya föreskrifterna om organisatorisk och social arbetsmiljö få vara en viktig komponent (Arbetsmiljöverket 2015). Många akademiker har hög arbetsbelastning och stora krav. Otydlighet i arbetsorganisation, roller och arbetsuppgifter gör att man inte vet när man är färdig. Det kan skapa känslor av otillräcklighet. Flera av de delar av arbetsmiljön som akademiker upplever en obalans i, hanteras i föreskriften. Exempel på detta är arbetsbelastning, prioritering, starkt psykiskt påfrestande arbete och arbetstid. Här finns en möjlighet att ur ett organisatoriskt perspektiv arbeta med att balansera verksamheten så att resurserna anpassas till kraven i arbetet.

För att det ska fungera måste det systematiska arbetsmiljöarbetet få bli en del av verksamheten och inte vara ett sidospår. Genom att arbetsmiljön uppmärksammas när arbetet planeras och organiseras finns större möjligheter att arbeta med produktivitet, en god arbetsmiljö och medarbetarnas välbefinnande samtidigt.

Inte bara psykosociala faktorer utan också organisatoriska faktorer som styrning, ledarskap och arbetstider spelar roll och ger olika förutsättningar. Vi behöver fokusera mer på hur arbetet struktureras och organiseras på olika arbetsplatser, i olika sektorer. Ett gott

ledarskap är en viktig friskfaktor på arbetet. Chefer behöver få bra förutsättningar att vara chefer och ha ett rimligt antal underställda. En chef som är närvarande och har tid för stöd till medarbetarna, och som för en dialog om hur man bäst organiserar och prioriterar arbetet i vardagen, är viktigt.

Men vi behöver också förstärka vår kunskap. Det behövs mer kunskap om olika sätt att organisera arbetet i olika verksamheter och yrken för att i större omfattning finna bra lösningar och uppnå en god arbetsmiljö. Det behövs också mer kunskap om varför kvinnor och män gör olika saker i samma yrke, på samma arbetsplats.

Vi ser gärna även att arbetsmiljöstatistiken presenteras utifrån utbildningsbakgrund och sektor.

Arbetsmiljöarbetets syfte är inte primärt att minska sjukskrivningarna i samhället, även om det kan bli en effekt. Arbetsmiljölagens syfte är att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet samt att även i övrigt uppnå en god arbetsmiljö. Arbetsmiljöns huvudsakliga uppdrag är att arbeta förebyggande och att bidra till hållbara, hälsosamma organisationer och arbetsplatser.

En god organisatorisk och social arbetsmiljö är strategiskt viktig för utveckling av människor och samhälle. Arbetsmiljö handlar om arbetstagares hälsa och arbetsglädje men också om innovation, konkurrens och tillväxt. Människor som mår bra på arbetet presterar helt enkelt bättre och håller längre. Vi behöver jobba för en generellt god arbetsmiljö för alla, oavsett kön, yrke eller sektor. Alla anställda i Sverige har rätt till en bra arbetsmiljö.

Källor

Allvin, M., Mellner, C., Movitz, F. & Aronsson, G. (2012) *Den utbredda flexibiliteten: Ett försök att beräkna förekomsten av lågreglerade arbetsvillkor*. Arbetsmarknad och Arbetsliv, 18(1), 9–24. Karlstads universitet.

Arbetsmiljöverket (2014) *Arbetsmiljön 2013*. Rapport 2014:3. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket (2015) *Arbetsmiljöverkets föreskrifter om organisatorisk och social arbetsmiljö samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna*. AFS 2015:4. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket (2016) *Kvinnors och mäns arbetsvillkor – betydelsen av organisatoriska faktorer och psykosocial arbetsmiljö för arbets- och hälsorelaterade utfall*. Kunskaps sammanställning 2016:2. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Eklom Bak, E. (red.) (2013) *Långvarigt stillasittande. En hälsofara i tiden*. Lund: Studentlitteratur AB.

Fristedt, K. (2013) *Skyddsombud – med rätt att göra skillnad*. Stockholm: Saco.

Karasek, R. & Theorell, T. (1990) *Healthy work: Stress, Productivity, and the Reconstruction of Working Life*. New York: Basic Brooks.

Oscarsson, E. (2015), *Akademikers arbetsmarknad. Vilka är de och hur går det för dem?* Stockholm: Saco.

SBU (2014a) *Arbetsmiljöns betydelse för symtom på depression och utmattningssyndrom. En systematisk litteraturöversikt*. Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU).

SBU (2014b) *Arbetsmiljöns betydelse för ryggproblem. En systematisk litteraturöversikt*. Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU).

SCB (2000) *Svensk utbildningsnomenklatur. MIS 2000:1, SUN 2000*. Statistiska centralbyrån.

SCB (2013) *Arbetsmiljöundersökningen 2013, AM 0501, Statistikens kvalitet, Beskrivning av statistiken (BaS)*. Statistiska centralbyrån.

Statens folkhälsoinstitut (2012) *Stillasittande och ohälsa – en litteratursammanställning*. R 2012:07. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.

Stressforskningsinstitutet (2015) *Arbetsorganisation & hälsa. Två modeller för psykosocial arbetsmiljöforskning*. Temablåd. Stockholms universitet: Stressforskningsinstitutet.

Bilaga 1. Antal svarande i enkäten för respektive redovisningsgrupp, uppdelat på kön och sektor

	<i>Akademiker</i>		
	<u>Alla</u>	<u>Män</u>	<u>Kvinnor</u>
År 2013	1 438	556	882
År 2009	1 669	647	1 022
År 2005	2 067	850	1 217

	<i>Övriga utbildningsnivåer</i>		
	<u>Alla</u>	<u>Män</u>	<u>Kvinnor</u>
År 2013	3 336	1 699	1 637
År 2009	4 685	2 335	2 350
År 2005	7 636	3 780	3 856

	<i>Samtliga sysselsatta</i>		
	<u>Alla</u>	<u>Män</u>	<u>Kvinnor</u>
År 2013	4 774	2 255	2 519
År 2009	6 354	2 982	3 372
År 2005	9 703	4 630	5 073

	<i>Akademiker</i>			
	<u>Statlig</u>	<u>Kommunal</u>	<u>Landsting</u>	<u>Privat</u>
År 2013	173	392	185	674
År 2009	196	516	196	748
År 2005	243	638	258	918

	<i>Övriga utbildningsnivåer</i>			
	<u>Statlig</u>	<u>Kommunal</u>	<u>Landsting</u>	<u>Privat</u>
År 2013	163	635	171	2 352
År 2009	205	883	251	3 318
År 2005	378	1 515	456	5 262

	<i>Samtliga sysselsatta</i>			
	<u>Statlig</u>	<u>Kommunal</u>	<u>Landsting</u>	<u>Privat</u>
År 2013	336	1 027	356	3 026
År 2009	401	1 399	447	4 066
År 2005	621	2 153	714	6 180

Källa: SCB, Arbetsmiljöundersökningarna år 2005, 2009, 2013

Bilaga 2. Andel för respektive redovisningsgrupp + konfidensintervall

	Akademiker		Övriga utb.- nivåer		Samtliga sysselsatta	
Arbetstid						
Enbart dagtidsarbete, ej lör-/söndag	69	±2	56	±1	60	±1
Skiftarbete eller annat schema med varierande tider (endast anställda)	13	±2	27	±1	23	±1
Arbete lördag, söndag förekommer	27	±2	37	±1	34	±1
Nattarbete förekommer	9	±1	15	±1	13	±1
Nattarbete minst hälften av arbetsdagarna	3	±1	6	±1	5	±1
Kvällsarbete förekommer	24	±2	35	±1	32	±1
Kvällsarbete minst hälften av arbetsdagarna	8	±1	18	±1	16	±1
<hr/>						
Arbetar flextid (arbetstid inom vissa fastställda tider)	51	±3	28	±2	35	±1
Har relativt fria arbetstider (ej flextid)	29	±3	30	±2	29	±1
Kan i allmänhet inte påverka arbetstiden	20	±2	42	±2	36	±1
<hr/>						
Arbete hemifrån						
Hela eller i stort sett hela arbetstiden	2	±1	2	±0	2	±0
3–4 dagar per vecka	2	±1	2	±0	2	±0
1–2 dagar per vecka	6	±1	3	±1	4	±1
Högst några timmar per vecka	38	±3	18	±1	24	±1
Arbetar inte hemma	52	±3	75	±1	69	±1
<hr/>						
Stor arbetsbelastning, alldeles för mycket att göra						
I hög grad	26	±2	18	±1	20	±1
I viss mån	39	±2	36	±1	37	±1
Nej	35	±2	46	±1	43	±1
<hr/>						
Har ont varje vecka i						
Övre delen av ryggen eller nacken	33	±3	36	±2	35	±1
Nedre delen av ryggen	26	±3	34	±2	32	±1
Axlar eller armar	25	±3	34	±2	31	±1
Handleder eller händer	13	±2	22	±1	20	±1
Höfter, ben, knän eller fötter	18	±2	34	±2	30	±1
<hr/>						
Använder persondator minst halva tiden	69	±2	35	±1	45	±1
<hr/>						
Använder persondator nästan hela tiden	27	±2	17	±1	20	±1

Arbetsmiljöförhållanden varje vecka

Är uttröttad i kroppen	35 ±3	53 ±2	48 ±1
Kan inte koppla av tankarna från jobbet under fritid	56 ±3	42 ±2	46 ±2
Har halsbränna, sura uppstötningar etc.	18 ±2	22 ±1	21 ±1
Är trött och håglös	39 ±3	39 ±2	39 ±1
Har huvudvärk	27 ±3	26 ±2	26 ±1
Har kliande eller irriterade ögon	18 ±2	18 ±1	18 ±1
Har svårigheter att sova p.g.a. tankar på jobbet	25 ±3	21 ±1	22 ±1
Känner olust att gå till arbetet	19 ±2	19 ±1	19 ±1
Misströstar som följd av svårigheter på jobbet	19 ±2	15 ±1	16 ±1
Känner sig otillräcklig med arbetsinsatsen	29 ±3	18 ±1	21 ±1

Krav och inflytande

Tvungen att varje vecka dra in på luncher, arbeta över eller ta med jobb hem	49 ±3	31 ±2	36 ±1
Arbetet innebär kontakt med andra (t.ex. patienter, kunder, klienter) (minst halva tiden)	60 ±3	61 ±2	60 ±1
Upprepar samma arbetsmoment många gånger/timme (minst halva tiden)	25 ±3	51 ±2	44 ±1
En del av arbetstiden går åt till att lösa krävande problem (minst halva tiden)	65 ±3	44 ±2	50 ±1
Kan för det mesta inte/aldrig bestämma när olika arbetsuppgifter skall göras	33 ±3	47 ±2	43 ±1
Är för det mesta inte/aldrig med och beslutar om uppläggningsen av det egna arbetet	19 ±2	30 ±2	27 ±1

Stress

Har möjlighet att själv bestämma arbetstakten (som mest 1/2 tiden)	53 ±3	53 ±2	53 ±1
Så stressigt arbete att man inte hinner prata eller tänka på annat än arbetet (minst 1/2 tiden)	43 ±3	39 ±2	40 ±1
Del av arbetstiden består av beredskap (minst 1/2 tiden)	8 ±2	14 ±1	12 ±1
Kan ta korta pauser för att prata (som mest 1/2 tiden)	50 ±3	55 ±2	53 ±1
Arbetet kräver hela uppmärksamheten och koncentrationen (nästan hela tiden)	39 ±3	45 ±2	43 ±1

Stöd, sociala relationer

Möjlighet till råd/hjälp om arbetsuppgifterna känns svåra (för det mesta inte/aldrig)	17 ±2	15 ±1	15 ±1
Möjlighet till stöd och uppmuntran från chefer (för det mesta inte/aldrig)	32 ±3	35 ±2	34 ±1
Möjlighet till stöd och uppmuntran från arbetskamrater (för det mesta inte/aldrig)	14 ±2	17 ±1	16 ±1
Får för det mesta inte/aldrig besked från chef/arbetsledare om vad som i första hand skall göras	40 ±3	35 ±2	37 ±1
Chefen visar uppskattning för ens arbete (varje vecka)	30 ±3	33 ±2	32 ±1
Andra personer visar uppskattning (t.ex. arbetskamrater, patienter, kunder) (varje vecka)	63 ±3	64 ±2	64 ±1
Arbetet innebär kontakt med svårt sjuka människor eller människor med problem (varje vecka)	29 ±3	24 ±1	26 ±1

Utbildning och lärande

Arbetet ger möjlighet att lära nytt, utvecklas i yrket (varje vecka)	63 ±3	42 ±2	48 ±1
--	-------	-------	-------

Har fått utbildning på betald arbetstid

under de sista 12 månaderna	66 ±3	49 ±2	54 ±1
under minst 5 utbildningsdagar	33 ±3	17 ±1	21 ±1

Upplevelser av arbetet (instämmer helt eller delvis)

Har alldeles för mycket att göra	61 ±3	49 ±2	52 ±2
Har alldeles för lite att göra	6 ±1	6 ±1	6 ±1
Har för svåra arbetsuppgifter	17 ±2	11 ±1	13 ±1
Har för enkla arbetsuppgifter	15 ±2	18 ±1	17 ±1
Har för lite inflytande	25 ±3	27 ±2	26 ±1
Har för stort inflytande	14 ±2	15 ±1	14 ±1
Har för lite stöd och hjälp från kamrater/chefer	22 ±2	22 ±2	22 ±1
Har för mycket inblandning från kamrater/chefer	11 ±2	14 ±1	13 ±1
Är allt för isolerad från andra	19 ±2	16 ±1	17 ±1
Lagom kontakt med andra	52 ±3	53 ±2	52 ±2
Har ett psykiskt påfrestande arbete	46 ±3	36 ±2	39 ±1
Har ett lugnt och behagligt arbete	23 ±2	26 ±2	25 ±1
Har ett enformigt arbete	11 ±2	24 ±1	21 ±1
Har ett omväxlande arbete	66 ±3	49 ±2	54 ±1
Arbetet är bundet och ofritt	15 ±2	20 ±1	19 ±1
Arbetet är obundet och fritt	55 ±3	44 ±2	47 ±1
Är mycket missnöjd med sina arbetstider	11 ±2	13 ±1	12 ±1
Är mycket nöjd med sina arbetstider	65 ±3	60 ±2	61 ±1
Har ett mycket meningslöst arbete	7 ±2	10 ±1	9 ±1
Har ett mycket meningsfullt arbete	76 ±2	66 ±2	69 ±1
Har ett påfrestande tungt arbete	12 ±2	29 ±2	24 ±1
Har ett fysiskt mycket lätt arbete	72 ±3	43 ±2	51 ±1
Har påfrestande ensidiga arbetsrörelser	18 ±2	32 ±2	28 ±1
Har behagligt omväxlande arbetsrörelser	46 ±3	33 ±2	37 ±1
Har påfrestande arbetsställningar	19 ±2	37 ±2	32 ±1
Har bekväma arbetsställningar	49 ±3	29 ±2	35 ±1
Är i det stora hela mycket missnöjd med arbetet	9 ±2	10 ±1	10 ±1
Är i det stora hela mycket nöjd med arbetet	76 ±3	73 ±2	74 ±1

Saco, Sveriges akademikers centralorganisation, är den samlande organisationen för Sveriges akademiker. Vi är en partipolitiskt obunden facklig centralorganisation. Sacos 23 självständiga förbund företräder yrkes- och examensgrupper från hela arbetsmarknaden, inklusive egenföretagare. Något som förenar våra medlemsförbund är akademisk utbildning, kunskap, kompetens och yrkesstolthet. Totalt är 670 000 akademiker medlemmar. Som företrädare för Sveriges akademiker är det självklart för Saco att ständigt påverka kunskapsnivån i Sverige. Utbildning och forskning som ger kunskap är en investering för såväl samhället som individen och är en av de viktigaste faktorerna för tillväxt och utveckling av ett samhälle.

Saco, Box 2206, 10315 Stockholm
tel vx: 08-6134800, www.saco.se